

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Academiejaar 2011-2012

SCHAKEN: MEER DAN ENKEL STUKJES SCHUIVEN?

Een retroductief onderzoek naar de beleving van het schaken door
personen met een beperking en/of label in Vlaanderen

Tieme Verlinde

Promotor: Prof. Dr. Geert Van Hove

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van
master in de pedagogische wetenschappen
afstudeerrichting orthopedagogiek

SAMENVATTING

Naam: Tieme Verlinde

Promotor: Prof. Dr. Geert Van Hove

Opleiding: Pedagogische wetenschappen, afstudeerrichting orthopedagogiek

Academiejaar: 2011-2012

Titel: Schaken: meer dan enkel stukjes schuiven? Een retroductief onderzoek naar de beleving van het schaken door personen met een beperking en/of label

Het schaken is een hobby die reeds vanuit verschillende invalshoeken onderzocht werd. Onderzoek vanuit orthopedagogisch standpunt is echter onbestaand. Deze masterproef voert hier dan ook exploratief onderzoek naar. De beleving van het schaken, in clubs en op toernooien, door personen met een beperking en/of label (ervaringsdeskundigen) staat centraal. In dit kwalitatief onderzoek worden zestien ervaringsdeskundigen en vijf significante informanten geïnterviewd op een semi-gestructureerde manier. Er wordt gebruik gemaakt van retroductief onderzoek, waarbij deels deductief en deels inductief gewerkt wordt. Bij het deductieve luik vertrek ik vanuit de bestaande concepten toegankelijkheid (1) en participatie (2). Bij het inductieve gedeelte worden via thematische analyse enkele globale thema's (3) gedestilleerd uit de interviews. Het concept toegankelijkheid valt uiteen in vijf deelelementen: bruikbaarheid, betaalbaarheid, beschikbaarheid, bereikbaarheid en begrijpbaarheid. De eerste drie elementen worden als positief ervaren. De bereikbaarheid en vooral de begrijpbaarheid vindt men (deels) ondermaats. De participatie ervaart men globaal genomen als hoog. Personen met een visuele beperking ervaren echter wel verschillende barrières op dit vlak, ondanks een aangepast reglement. Hiernaast worden zes thema's uit de data gehaald, die belangrijk zijn in de beleving van het schaken voor de ervaringsdeskundigen. Deze thema's zijn: de betekenis van het schaken, sociale interactie, de persoon als schaakspeler, (on)afhankelijkheid en aanpassingen, opnemen van engagement en inclusie/integratie.

Ondergetekende Tieme Verlinde geeft toelating tot het raadplegen van deze masterproef door derden.

LIJST VAN AFKORTINGEN

ADHD: Attention Deficit/Hyperactivity Disorder

ASS: Autismespectrumstoornis

CEBCO: Centrum ter Bevordering van Cognitieve Ontwikkeling

FIDE: Fédération Internationale Des Échecs

IBCA: International Braille Chess Association

KBSB: Koninklijke Belgische Schaakbond

UA Chess: Universal Accessible Chess

VAPH: Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap

VSF: Vlaamse Schaakfederatie

VOORWOORD

Dit onderwerp is er uiteraard niet zomaar gekomen. Het samenspel van een drietal invalshoeken heeft mijn interesse voor het thema van dit onderzoek gewekt.

De eerste invalshoek is mijn blik vanuit de schaakwereld zelf. Ik ben sinds een tiental jaar actief clubschaker. Mijn interesse voor het schaakpubliek werd stap voor stap gewekt. Stilaan ontstond bij mij het gevoel dat een erg heterogene groep mensen de weg naar schaakclubs en -toernooien vindt. Ik ontmoette onder andere personen met een fysieke beperking, personen met het label van ASS en ADHD en personen die een link hebben met de psychiatrie. Ik begon hoe langer hoe meer te vermoeden dat de schaakwereld al bij al een inclusieve setting is.

De tweede invalshoek is mijn ervaring met diversiteit in het jeugdwerk. Vanuit mijn eigen ervaring als actieve (beleids)vrijwilliger in de jeugdbeweging Diggie vzw, groeide op dit vlak gaandeweg mijn interesse. Het lijkt mij actueel meer en meer duidelijk dat er op verschillende niveaus in het jeugdwerklandschap veel ingezet wordt op diversiteit, inclusie en participatie. Een kind met een beperking of label meehebben op kamp is al langer dan vandaag eerder regel dan uitzondering. Ook vanuit de academische wereld is hier aandacht voor. Het is duidelijk dat er absoluut nog werk aan de winkel is in dit sterke verhaal. Op dit vlak zijn er interessante parallellen te trekken met het schaken.

De derde invalshoek is tenslotte mijn opleiding. Ik werd doorheen de jaren steeds meer geboeid door interessante orthopedagogische principes zoals diversiteit, kwaliteit van leven en inclusie. De voorbeelden van het aantal inspirerende mensen die ik hierover hoorde vertellen, zijn schier onuitputtelijk. Het ontwikkelen van een kritische blik werd gestimuleerd, ik kwam dan ook stelselmatig tot een eigen visie. Ik ben er enorm van overtuigd dat participatie en toegankelijkheid voor velen een onontbeerlijk deel van het leven is. Dit samenbrengen met het schaken leek mij erg boeiend als derde invalshoek voor mijn masterproef.

In deze masterproef werden de aanwijzingen van APA 6.0 zoveel mogelijk gevolgd.

Het schrijven van een masterproef is vaak een eenzame bezigheid. Zonder de steun van vele mensen zou dit echter nooit gelukt zijn. Bij deze wil ik dan ook enkele figuurlijke bloemboeketten in hun richting werpen.

Eerst en vooral wil ik alle respondenten bedanken, voor het delen van hun leerrijke verhalen en hun kostbare tijd met mij. Eén voor één hielpen ze mij gedurende het schrijfproces vooruit om van deze masterproef een interessant eindproduct te maken. Bedankt!

Ook wil ik absoluut mijn promotor Professor Geert Van Hove mijn dank betuigen. Reeds van in het begin konden zijn woorden, mails en tips mijn vragen of onzekerheden omzetten in positieve energie en goesting om verder aan de slag te gaan in deze masterproef. Bedankt!

Vervolgens wil ik ook alle schakers en andere geïnteresseerden bedanken voor de interesse die zij toonden in het onderwerp. Zij motiveerden mij en gaven mij de nodige steun. Bedankt!

Tot slot wil ik mama, Dominique, papa, Jens, Jana, Marigje, Sim en Fleur bedanken voor de ondersteuning op alle mogelijk denkbare manieren. Bedankt!

Veel leesplezier toegewenst!

Gent, mei 2012.

INHOUDSTAFEL

Lijst van afkortingen.....	III
Voorwoord.....	IV
Inhoudstafel.....	VI
Inleiding.....	1
1. Literatuuronderzoek.....	2
1.1. Situering.....	2
1.2. Conceptuele kaders.....	7
1.2.1. Personen met een beperking en/of label.....	7
1.2.2. Toegankelijkheid en participatie.....	8
1.2.3. Schaken.....	11
2. Probleemstelling en onderzoeksvragen.....	14
2.1. Probleemstelling.....	14
2.2. Onderzoeksvragen.....	16
3. Methodologie.....	17
3.1. Selectie van de respondenten.....	17
3.1.1. Ervaringsdeskundigen.....	17
3.1.2. Significante informanten.....	19
3.2. Keuzes en methoden.....	20
3.2.1. Kwalitatief onderzoek.....	20
3.2.2. Dialoog.....	21
3.2.3. Semi-gestructureerde interviews.....	21
3.3. Analytische werkwijze.....	24
3.3.1. Retroductief onderzoek.....	24
3.3.2. Thematische analyse.....	25
3.4. Kwaliteitscriteria.....	28

3.4.1. Objectiviteit	28
3.4.2. Validiteit.....	29
3.4.3. Betrouwbaarheid.....	29
4. Resultaten.....	31
4.1. Deductieve thema's	31
4.1.1. Toegankelijkheid	31
4.1.2. Participatie.....	37
4.2. Inductieve thema's.....	41
4.2.1. De betekenis van het schaken	41
4.2.2. Sociale interactie.....	44
4.2.3. Persoon als schaakspeler	49
4.2.4. (On)afhankelijkheid en aanpassingen.....	52
4.2.5. Opnemen van engagement	57
4.2.6. Inclusie/Integratie.....	60
5. Conclusie en discussie.....	62
5.1. Conclusie	62
5.2. Discussie.....	64
5.2.1. Bijdrage aan de (ortho)pedagogische discussie.....	64
5.2.2. Positionering in internationale literatuur	65
5.2.3. Beperkingen van het onderzoek.....	66
5.2.4. Aanzet voor verder onderzoek.....	67
Bibliografie	69
Bijlagen	73

INLEIDING

Het eerste deel van deze masterproef omvat het literatuuronderzoek. Het onderwerp wordt binnen de bestaande literatuur gekaderd. Vervolgens ga ik dieper in op de conceptuele kaders die verder gebruikt worden. Hierbij wordt gefocust op personen met een beperking en/of label, de concepten toegankelijkheid en participatie en het schaken.

Het tweede deel van dit werkstuk behandelt de probleemstelling en de onderzoeksvragen van dit onderzoek. De algemene probleemstelling wordt hierbij gespecificeerd in drie concrete onderzoeksvragen, die het verdere onderzoek gestuurd hebben.

In het derde deel wordt de methodologie van dit onderzoek uit de doeken gedaan. Eerst wordt stilgestaan bij de selectie van de respondenten. Dit waren zowel personen met een beperking en/of label als significante informanten. Vervolgens verduidelijk en verdedig ik enkele methodologische keuzes. Daarna stel ik de analytische werkwijze voor. Hierbij wordt dieper ingegaan op retroductief onderzoek en thematische analyse. Tenslotte worden een drietal kwaliteitscriteria voor dit kwalitatief onderzoek onder de loep genomen.

Het vierde deel behandelt de resultaten van het gevoerde onderzoek. Er werden een tweetal deductieve thema's geanalyseerd en uitgewerkt. Verder leverde de analyse van de data een zestal inductieve thema's op, waar telkens dieper op wordt ingegaan.

Het vijfde en laatste deel van deze masterproef is het conclusie- en discussiegedeelte. In de conclusie wordt een antwoord geformuleerd op de drie gestelde onderzoeksvragen. In het discussiegedeelte wordt eerst de bijdrage van deze masterproef aan de (ortho)pedagogische discussie aangehaald. Vervolgens wordt het onderzoek gesitueerd binnen de internationale literatuur. Daarna worden de beperkingen van het onderzoek onder de loep genomen. Er wordt geëindigd met enkele aanzetten voor eventueel verder onderzoek.

1. LITERATUURONDERZOEK

1.1. SITUERING

Wat betreft bestaand wetenschappelijk onderzoek over schaken, is er veel onderzoek te vinden rond schaken en artificiële intelligentie (o.a. Brooks, 1990; Heath & Allum, 1997; Rasskin-Gutman, 2011) of genderverschillen binnen het schaken (o.a. Bilalić, Smallbone, McLeod & Gobet, 2009; Knapp, 2010). Daarnaast bestaat er vooral literatuur en zijn er initiatieven waarbij het schaakspel ingezet wordt als middel om diverse zaken te bereiken. Zo is er veel wetenschappelijk onderzoek dat het schaken vanuit een onderwijskundige visie wil inzetten als middel om schoolse vaardigheden te verbeteren. Hierbij aansluitend zijn er ook de discussies met aangehaalde pro's en contra's die onderzoekers en schaaktrainers voeren rond de invoering van het schaken als vak in het schoolcurriculum. Een ander initiatief gebruikt het schaakspel als middel om cognitieve vaardigheden te versterken bij kinderen met een licht verstandelijke beperking. Daarnaast wordt het schaken ook gebruikt als een therapeutisch middel om zo problemen uit het dagelijkse leven aan te pakken. Tenslotte is er ook vanuit de neuropsychiatrie een beweging om het schaken in te zetten.

Wat betreft het onderzoek in de onderwijskundige context, wordt vaak ingebracht dat het schaken een positieve invloed heeft op verschillende schoolse vakken en vaardigheden. Zo heeft Ferguson (1995) een review geschreven waarin hij bestaand onderzoek hieromtrent meenam. Hierin worden alle voordelen dat het schaken heeft op educatief vlak opgelijst:

“Why should we teach chess? What are the hard facts about chess and academic achievement? Chess has been proven to enhance creativity, concentration, critical thinking skills, memory, academic achievement, problem solving, cultural enrichment, intellectual maturity, self-esteem, standardized test scores, and a score of other qualities that every administrator, school board director, parent and teacher desires.”

Hierbij aansluitend geeft men in verdere literatuur vaak aan dat er zeker iets te zeggen valt over de invoering van het schaken als schoolvak op de basisschool (Van Delft & Van Delft, 2008). Schaken zou een duidelijk positieve invloed hebben op rekenen, maar niet op taal. De Nederlandse professor in de psychologie De Groot had een hele tijd geleden, in 1977, op basis van onderzoek bij volwassenen, al gesteld dat er naast het cognitieve voordeel van het schaken ook nog enkele andere voordelen zouden kunnen meekomen met de invoering van het schaken als schoolvak op de basisschool (in Van Delft en Van Delft, 2008). Deze voordelen, naast een vooruitgang op gebied van rekenen, komen grotendeels overeen met

de bevindingen van Ferguson. Ook in het onderwijs voor kinderen met speciale noden toont men aan dat schaken effectief kan zijn voor vooruitgang op wiskundig vlak (Barrett, 2010).

Dat de invoering van het schaken als schoolvak een zeer actueel hoofdstuk is, bewijst ook recent lobbywerk van schaakgrootmeester en voormalig Russisch politicus Garry Kasparov. Hij stampte de *Kasparov Chess Foundation Europe* uit de grond. Dit is een organisatie die schaakopleidingen wil verspreiden bij geïnteresseerde leraars, om zo het schaken te promoten binnen het onderwijs, dit voor kinderen van 6 tot 18 jaar over gans Europa (Lagrain, 2011). Begin 2012 raakte tevens bekend dat schaken voor het eerst een keuzevak zou worden aan de lerarenopleiding van het Katho-Reno (Krant van West-Vlaanderen, 2012).

Er bestaat evenwel kritiek op bovenstaande onderzoeken en initiatieven, zoals bijvoorbeeld in een review van Gobet en Campitelli (2005). Zij maken de kanttekening dat sommige bevindingen van schaakonderzoek op onderwijskundig vlak niet altijd eenduidig positief resultaat opleveren, in tegenstelling tot wat andere onderzoekers beweren. Zo is men er niet van overtuigd dat het effect van schaaktraining altijd positief is, zoals vele schaakonderzoekers beweren. Deze onderzoekers kijken volgens Gobet en Campitelli niet altijd objectief naar hun onderzoeksvragen. Vervolgens stelt men dat de invoering van verplichte schaaklessen zou kunnen leiden tot motivatieproblemen en daarom niet aan te raden zijn. Tenslotte stelt men de langetermijneffecten van schaaklessen in vraag. Het is duidelijk dat dit nog steeds een actuele discussie is, waarin er voor- en tegenstanders van het schaken als educatief middel zijn.

Het schaken als middel om te komen tot het ontwikkelen van cognitie wordt ook gebruikt in een school in het buitengewoon onderwijs, namelijk in De Boomgaard (z.d.), een type 1-school in het Brugse, met leerlingen met een licht verstandelijke beperking. Met behulp van de denkmannetjesmethode van Gagné en Longpré leren de leerlingen probleemoplossend denken tijdens het spelen van het schaakspel (Gagné, Longpré, Vanthomme, Warnez & Baert, 2009). Deze methode, *Reflecto* genaamd, gebruikt verschillende beroepen in verschillende fasen van het proces om een probleem aan te pakken. Zo gaat de detective bijvoorbeeld eerst het probleem exploreren, daarna zoekt de bibliothecaris naar bestaande kennis over wat de persoon al weet over het onderwerp, enzovoort. Het is de bedoeling dat de leerlingen na verloop van tijd hun vaardigheden kunnen transfereren naar andere leefsituaties. Deze methodiek is uitgewerkt met behulp van het CEBCO (Centrum ter Bevordering van Cognitieve ontwikkeling, z.d.).

Een compleet andere invulling geeft de Amerikaanse schaaktrainer en psycholoog Moreno (2002) aan het schaken, zoals beschreven door zijn Nederlandse collega Van Delft (z.d.). Hij ziet het schaakspel als een middel om vaardigheden aan te leren die men kan transfereren naar het dagelijkse leven. Hij richt zich hierbij vooral op kinderen en jongeren in moeilijke, erg uiteenlopende situaties. De schaakstellingen moeten voor deze kinderen en jongeren levenssituaties voorstellen, waarbij ze dan vaardigheden aangeleerd krijgen om te kijken hoe ze de problemen adequaat kunnen aanpakken. Moreno ziet het schaakspel dus als een soort metafoor van het leven. Hij schrijft het schaakspel een bepaalde therapeutische waarde toe. Het centrale doel van het schaken is hier dan ook niet het beter worden op vlak van rekenen of cognitief denken. Hij ziet de begeleidingsgesprekken bij het schaken in de eerste plaats als cruciaal.

Ook vanuit de psychoanalytische hoek is er deze invulling van het schaken als therapeutisch middel bij de begeleiding van jongeren (Gaines, Berkovitz & Kohn, 2000). Het is de bedoeling dat de therapeut levensinzichten meegeeft aan jongeren, via het schaakspel. Op deze manier is er sprake van een soort onrechtstreekse confrontatie met de weerstanden die deze jongeren voelen.

De tweede editie van het boek *Chess Therapy* (Fadul & Canlas, 2010) gebruikt eveneens het idee van schaken als psychotherapeutisch middel. Men onderscheidt acht grote psychotherapeutische modellen, waarin schaken telkens gebruikt wordt op een psychotherapeutische wijze. Het boek is een uitwerking van acht casussen waarin deze methodiek telkens toegepast wordt.

“The eight broad systems are:

- *psycho-analytic*
- *cognitive behavioral*
- *psychodynamic*
- *existential*
- *humanistic*
- *brief*
- *systemic*
- *transpersonal”*

In het neuropsychiatrische veld is er tevens een beweging in de richting van het gebruiken van het schaakspel ter bevordering van de cognitie. Zo bestaat er bijvoorbeeld wetenschappelijke evidentie voor het feit dat het schaken een positieve impact heeft op de cognitieve mogelijkheden van personen met schizofrenie (Cavézian, Berquand-Merle,

Franck & Demily, 2008; Demily et al., 2008). Daarnaast wordt het spelen van het schaakspel, naast andere zaken, tevens gezien als een goede mogelijke behandeling van dementie (Coyle, 2003).

Er zijn reeds verschillende onderzoeken gevoerd omtrent de toegankelijkheid van spelletjes voor personen met een beperking. Yuan, Folmer en Harris (2011) onderzochten dit. Onder toegankelijkheid verstaat men de fysieke mogelijkheid om een spel te spelen tegen iemand anders, zonder nadelen te ondervinden als gevolg van de beperking. Er bestaat daarnaast ook een aangepaste versie van het schaken, die universeel bruikbaar is: *Universal Accessible (UA) Chess* (Grammenos, Savidis & Stephanidis, 2005). Hierbij is het originele schaakspel op de computer toegankelijker gemaakt. Ook *Chinese Chess*, een spel dat verwant is aan het schaakspel, is toegankelijk gemaakt voor personen met een visuele beperking (Siu, 2008). Deze beide aangepaste versies, vallen binnen het veld van het Universal Design.

In dit onderzoek heb ik bovengenoemde types onderzoek een stuk verlaten. Het betreft namelijk vooral onderzoek gevoerd vanuit een overwegend onderwijskundige, psychologische, psychoanalytische, neuropsychiatrische invalshoek of Universal Design-bril. Ik heb deze interessante discussies wat achter mij gelaten en ben meer door de orthopedagogische bril gaan kijken naar de beleving van een schaaknamiddag, -les of -toernooi door personen met een beperking en/of label. Centrale orthopedagogische begrippen die ik hierbij zeker wou hanteren zijn participatie en toegankelijkheid.

Verskil met bovenstaande bestaande literatuur en initiatieven is dat er weinig schaakonderzoek vanuit dit perspectief te vinden is. Dit leek mij echter een zeer boeiende invalshoek om het schaken te benaderen. In dit onderzoek, dat zich duidelijk in de praktijk situeerde, wou ik nagaan hoe bestaande theoretische concepten zoals participatie en toegankelijkheid in de realiteit ervaren worden en wat hierover het standpunt is van betrokkenen. Daarnaast wou ik gaan exploreren welke andere thema's relevant zijn binnen dit onderzoeksthema. Het is ook de bedoeling om de bekomen data nadien terug te koppelen naar het praktijkveld, zodat het onderzoek geen dode letter blijft. Dit kan eventueel via concrete acties, maar het sensibiliseren van personen in de schaakwereld is ook een mogelijke actieve verandering.

Sinds november 2011 onderhoud ik de blog "Schaken, meer dan enkel stukjes schuiven" (Verlinde, 2011). Op deze manier kon ik een deel van schakend Vlaanderen en andere geïnteresseerden op een verteerbare manier over mijn schouder laten meelesen. Het was ook een belangrijke manier om contactpersonen te verzamelen. Het is daarnaast één van de

manieren waarop ik de onderzoeksresultaten wil terugkoppelen naar geïnteresseerden in de praktijk.

1.2. CONCEPTUELE KADERS

In dit deel licht ik toe in welk kader verschillende veelgebruikte begrippen in deze masterproef begrepen dienen te worden. Eerst gaat het over wat er gezien wordt als 'personen met een beperking en/of label'. Vervolgens worden de concepten 'toegankelijkheid' en 'participatie' geduid. Tenslotte is er wat meer toelichting over het 'schaken' en het 'schaken voor personen met een visuele beperking'.

1.2.1. PERSONEN MET EEN BEPERKING EN/OF LABEL

BEPERKING

Zoals voorheen vermeld, is dit een onderzoek gevoerd vanuit een orthopedagogische invalshoek. Doordat ik een heterogeen doelpubliek heb onderzocht, denk ik dat ik aan het gebied van de disability studies enkele boeiende sociale begrippen kan ontlenuen om deze sociale situaties te gaan aanschouwen. Twee belangrijke auteurs op dit vlak zijn Taylor en Bogdan. Zij zien *disability* als een sociale constructie, aldus Van Hove (2009). Een persoon heeft slechts een beperking in de mate dat de omgeving de fysieke stoornis of *impairment* ook een sociale disability maakt. Het gaat dus meer om de attitudes van personen in de omgeving van de persoon met een beperking, dan om persoonskenmerken. Dit sociaal constructivisme is voor mij een cruciaal element in de orthopedagogiek.

Ik heb er bewust voor gekozen om het begrip 'gehandicapte persoon' niet te gebruiken in deze context. De benaming die men hier hanteert is belangrijk: "*De veranderingen in terminologie lopen parallel met de evolutie in beeldvorming en houding ten opzichte van personen met een handicap*" (Vanderplasschen, Vandevelde, Claes, Broekaert & Van Hove, 2006). Ik heb deze keuze gemaakt, om de nadruk te leggen op een meer globaal denken en af te stappen van het defect-denken dat nog bij velen leeft in deze maatschappij.

Het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) hanteert voor het begrip 'handicap' de volgende definitie: "*Elke langdurige en belangrijke beperking van de kansen tot sociale integratie van een persoon ten gevolge van een aantasting van de mentale, psychische, lichamelijke of zintuigelijke mogelijkheden*" (Vanderplasschen et al, 2006). Ik heb de keuze gemaakt het begrip 'beperking' te gebruiken in plaats van het begrip 'handicap', omdat ik van mening ben dat dit deze personen respectvoller benadert.

In deze masterproef vallen hier concreet personen met een visuele beperking en personen met een fysieke beperking onder. In deze masterproef is verder ook sprake van

‘ervaringsdeskundigen’, om de expertise van deze personen op vlak van het schaken te benadrukken.

LABEL

Naast het voorheen aangehaalde sociaal constructivisme is de *labelingstheorie* van Taylor en Bogdan, volgens Van Hove (2009), een andere belangrijke invalshoek. Personen met een bepaald label kunnen door de omgeving gestigmatiseerd worden en dan niet meer bekeken worden als een persoon met mogelijkheden, maar enkel als een persoon die gelijk staat aan zijn/haar label. Overige elementen van de persoonlijkheid van de persoon met een label worden hierbij dan niet meer gezien door deze anderen. Labeling wordt door Link en Phelan (2001) dan ook gedefinieerd als een onderdeel van stigmatisering: “*We define stigma as the co-occurrence of its components – labeling, stereotyping, separation, status loss, and discrimination.*”

Men kan ook handelen naar dit label, dan wordt dit een self-fulfilling prophecy, een begrip dat reeds erg lang bestaat (Merton, 1948). “*The self-fulfilling prophecy is, in the beginning, a false definition of the situation evoking a new behaviour which makes the original false conception come true. [...] For the prophet will cite the actual course of events as proof that he was right from the very beginning.*” De recente visie van Taylor en Bogdan hierop is dat deze personen ook actief kunnen omgaan met hun label. Ze ondergaan dus niet per definitie de gevolgen van deze stigmatisering of deze self-fulfilling prophecy treedt niet sowieso op bij het krijgen van een label.

In deze masterproef vallen hier concreet één persoon met het label van ADHD en verschillende personen met het label van ASS onder. Vaak is een label onzichtbaar, in tegenstelling tot bijvoorbeeld een duidelijke fysieke beperking. Hierbij was het dus van belang dat personen of iemand in hun omgeving zelf aangaven of en welk label ze opgekleefd kregen. Net zoals bij personen met een beperking is er verder voor deze personen sprake van ‘ervaringsdeskundigen’.

1.2.2. TOEGANKELIJKHEID EN PARTICIPATIE

TOEGANKELIJKHEID

Toegankelijkheid is een begrip waar actueel heel wat rond te doen is. Belangrijk hierbij is dat dit begrip voorkomt in de VN-Conventie voor de Rechten van Personen met een Beperking, die goedgekeurd werd in 2006 en door België geratificeerd werd in 2009 (Van Hove, 2009).

Het is duidelijk dat toegankelijkheid één van de grondbeginselen is in het mensenrechtendiscours en hard nagestreefd dient te worden, volgens dit discours: “*Artikel 3: Algemene beginselen [...] f. Toegankelijkheid.*”

Dit rechtendiscours kent een uitgebreide traditie en geschiedenis, die mede aan de basis lag van de Disability Studies (Vanderplasschen et al., 2006). Dit is zeker niet de enige invalshoek op toegankelijkheid, maar wel een erg belangrijke. Het gaat ervan uit dat iedereen recht heeft op toegang tot de maatschappij in het algemeen en tot het verenigingsleven in het bijzonder.

In het sociaal werk wordt toegankelijkheid in een theoretisch referentiekader beschreven aan de hand van de vijf b's (Parmentier, 1998; Van Saet, 2007):

- Bereikbaarheid: hiermee bedoelt men de spreiding, nabijheid, locatie en inrichting van het gebouw en een lage drempel. Deze zaken kunnen erg belangrijk zijn voor de toegankelijkheid voor iedereen. Kortom: dit gaat om de psychische, fysische en culturele bereikbaarheid.
- Beschikbaarheid: het is van belang dat activiteiten op vaste en nuttige tijdstippen plaatsvinden.
- Betaalbaarheid: dit gaat om het lidgeld, het inschrijvingsgeld en eventuele extra bijkomende kosten die men dient te maken.
- Bruikbaarheid: hierbij wordt nagegaan in welke mate het aanbod aansluit bij noden, behoeften en wensen van de personen die men bereikt. Dit gaat erom dat men de activiteiten als nuttig ervaart.
- Begrijpbaarheid: de informatie en communicatie moet op een duidelijke en begrijpbare manier naar buiten komen. Ook de transparantie hiervan kan bijdragen tot een hogere toegankelijkheid.

De toegankelijkheid van de schaakwereld heb ik benaderd vanuit deze vijf componenten. Het lijkt mij boeiend om niet louter op een klassieke manier naar toegankelijkheid te kijken, waarbij enkel naar fysieke toegankelijkheid voor iemand met een functiebeperking gekeken wordt. Dit intersectioneel perspectief is interessant, omdat het ook andere relevante elementen van toegankelijkheid inbrengt. Het is de bedoeling om de belevingen van de ervaringsdeskundigen rond deze vijf elementen onder de loep te nemen.

PARTICIPATIE

Participatie is een belangrijk begrip, met een dynamiek die al jaren aan de gang is. Ook hier is weer een link te leggen met het eerder aangehaalde mensenrechtendiscours (Van Hove, 2009): *“Artikel 3: Algemene beginselen [...] c. Volledige en daadwerkelijke participatie in, en opname in de samenleving.”* Participatie is, naast toegankelijkheid, een centraal begrip binnen dit discours. Een gelijke kans om te participeren in de maatschappij in het algemeen en in het verenigingsleven in het bijzonder zou volgens dit discours een vanzelfsprekendheid moeten zijn.

Het is algemeen aanvaard dat participatie erg belangrijk is. Het heeft een positieve invloed op gezondheid en welbevinden van personen (Law, 2002): *“Participation or involvement in everyday occupations is vital for all humans. As described by the World Health Organization, participation has a positive influence on health and well-being.”*

Er is een actuele trend weg van de instituten, naar een verhoogde participatie voor personen met een beperking in de gemeenschap (Ericsson, 2002). Ericsson beschreef de situatie in Zweden voor personen met een verstandelijke beperking. Hij zegt dat deze trend zich meer en meer aan het inzetten is, maar toont aan dat er nog beperkingen zijn. Deze trend maakt niet enkel opmars bij personen met een verstandelijke beperking, maar in de orthopedagogiek in het algemeen. Dit is ook waar Maes in Vanderplasschen et al. (2006) op doelt: *“de inspraak- en participatiebesluiten regelen de participatie van gebruikers in het hulpverleningsaanbod van voorzieningen.”*

Een onderzoek van Rimmer, Riley, Wang, Rauworth en Jurkowski (2004) gaf enkele mogelijke barrières en facilitatoren aan op vlak van actieve participatie. Deze tien thema's lijken mij zeer boeiend om participatie in het schaken te benaderen, het was dan ook de bedoeling te bekijken welke van deze barrières of facilitatoren aanwezig zijn in het schaken:

- Barrières en facilitatoren in de gebouwde en natuurlijke omgeving.
- Economische zaken.
- Emotionele en psychologische barrières.
- Barrières in het materiaal.
- Interpretatie van richtlijnen, codes, regels en wetten.
- Barrières gerelateerd aan informatie.
- Professionele kennis, onderwijs en vorming.
- De perceptie en attitudes van personen zonder beperking, waaronder professionelen.
- Het beleid en de procedures op persoons- en gemeenschapsniveau.

- De beschikbaarheid van middelen.

Er is een onvermijdelijke overlap tussen toegankelijkheid en participatie, zoals hierboven beschreven. Van de verschillende elementen die van belang zijn bij beide concepten, zijn er sommige zaken die overlappen. Een fysiek onbereikbaar gebouw kan op deze manier bijvoorbeeld zowel nefaste gevolgen hebben voor de toegankelijkheid als voor de participatie. Met deze overlap wordt rekening gehouden in de verdere analyses van dit onderzoek.

1.2.3. SCHAKEN

SCHAKEN IN HET ALGEMEEN

Schaken is een spel dat internationaal gespeeld wordt en reeds een erg lange geschiedenis kent. Sinds 1924 is er een Wereldschaakbond, de Fédération Internationale Des Échecs (FIDE), die schakers over gans de wereld verenigt. In hun statuten wordt het schaakspel als volgt omschreven: *“Chess is one of the most ancient, intellectual and cultural games. It is a combination of sport, of scientific thinking and of elements of art”* (FIDE, 2008).

Globaal genomen worden de regels die door de FIDE zijn vastgelegd internationaal gevolgd. Dit zorgt ervoor dat twee mensen die een totaal verschillende taal praten, met gemeenschappelijke regels en volgens algemeen aanvaarde communicatiemiddelen tegen elkaar kunnen schaken. Alle regels en procedures die door toernooien en clubs te volgen zijn bij het inrichten van officiële schaakpartijen zijn dan ook wijdverspreid en gekend (FIDE, 2008). Voor personen met een beperking en/of label bestaan er geen specifieke regels, uitgezonderd voor personen met een visuele beperking (zie volgende deel).

In België heb je op federaal niveau de Koninklijke Belgische Schaakbond (KBSB). Hieronder hebben de drie gemeenschappen een eigen overkoepelende organisatie. Voor Vlaanderen is dit de Vlaamse Schaakfederatie (VSF). In Vlaanderen zijn er actueel zo'n 3070 leden via één van de 150 schaakclubs aangesloten bij de VSF.

De sterkte van schaakspelers wordt weergegeven door een variabele elo-rating. Deze wordt om een vaste periode herzien, afhankelijk van de voorbije resultaten. Deze rating varieert ongeveer tussen de 1000 en 2800. Er bestaat een aparte FIDE-ranglijst en een Belgische ranglijst. Elke schaker die officiële partijen speelt krijgt een elo-rating (FIDE, 2008).

Enkele specifieke begrippen die die in de citaten gebruikt worden en eigen zijn aan de schaakwereld, worden verduidelijkt in de bijlage rond schaakterminologie (zie bijlage 1).

SCHAKEN VOOR PERSONEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Er bestaat een schaakcircuit en -beweging voor personen met een visuele beperking. Personen die blind zijn of in een bepaalde mate slecht zien, kunnen in principe het schaakspel spelen zoals zienden dat kunnen. Hiervoor spelen zij met een klein voelbordje naast het gebruikelijke bord waarop gespeeld wordt. Dit voelbord heeft de volgende aanpassingen (IBCA, 2009):

- Alle zwarte velden zijn zo'n 3 à 4 mm hoger dan de witte velden. Door aan de velden te voelen kan de speler voelen of het een wit of een zwart veld is.
- Elk stuk heeft een pinnetje onderaan, zodat het vastgepind kan worden op een veld, dat hiervoor een gaatje in het midden heeft.
- Elk zwart stuk heeft een klein pinnetje op de top, zodat het onderscheid tussen een wit en zwart stuk ook gemaakt kan worden.

Op deze manier kan de speler een beeld van de positie in het hoofd hebben. In tegenstelling tot op het grote bord, mag er wel aan de stukken gekomen worden op het kleinere voelbord, zonder het aangeraakte stuk te hoeven spelen. De persoon met een visuele beperking moet zijn/haar zet luidop aankondigen aan de tegenstander. Deze verschuift nadien de stukken op het grote bord. Zo kan er in principe tegen iedereen geschaakt worden. Een zet wordt genoteerd in braille of opgenomen met een recorder. Er bestaan ook aangepaste schaakklokken, zodat een persoon met een visuele beperking niet afhankelijk is van zijn opponent om na te gaan hoeveel tijd er nog op beide klokken rest. De tijd kan op die klok gevoeld worden.

Bij het schaakreglement, zoals erkend door de FIDE, is er een supplement waarin de schaakregels beschreven staan voor personen met een visuele beperking. Deze zijn zowel van toepassing in geval dat personen met een visuele beperking onderling spelen of als een persoon met een visuele beperking speelt tegen een ziende speler. Zo staat hier bijvoorbeeld in wat de afspraken zijn in verband met het benoemen van stukken en velden, hoe de correcte uitvoering van een zet gebeurt, wat er moet gebeuren indien er op beide borden een verschillende positie ontstaat, dat de persoon met een visuele beperking recht heeft op een assistent, wat deze assistent mag doen, enzovoort.

De tegenhanger van de Wereldschaakbond voor de zienden, de FIDE, is het International Braille Chess Association (IBCA), de Wereldschaakbond voor personen met een visuele beperking: "*FIDE (Fédération Internationale Des Échecs) is the apex body for chess amongst the sighted. Similarly the International Braille Chess Association (IBCA) is the apex*

body of chess for the blind and is in turn affiliated to FIDE. The main purpose of IBCA is to promote chess for the visually challenged across the globe” (IBCA, 2009). Het IBCA organiseert, net als de FIDE voor de zienden, toernooien onder de aangesloten landen. Zo staat men onder andere in voor de organisatie van Olympiades of wereldkampioenschappen voor blinden en slechtzienden van over de ganse wereld.

In België zijn er tegenwoordig een viertal actieve clubs die specifiek opgericht zijn door en voor personen met een visuele beperking. Intussen stappen deze clubs mee in de trend waarbij ziende begeleiders, geïnteresseerden en sympathisanten ook lid kunnen zijn van en deelnemen aan de clubactiviteiten en toernooien. Ook in Nederland is men bezig met de toegankelijkheid van het schaken voor personen met een visuele beperking (NSVG, z.d.).

2. PROBLEEMSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN

2.1. PROBLEEMSTELLING

Vanuit bovenstaande bevindingen, theoretische kaders en de uiteindelijke keuze voor retroductief onderzoek, kom ik tot de volgende algemene probleemstelling:

“Ervaren personen met een beperking en/of label in Vlaanderen voldoende participatie en toegankelijkheid in het schaken en welke thema's zijn belangrijk in hun beleving van het schaken?”

Bij het voeren van een wetenschappelijk onderzoek zijn er uiteraard zaken die je moet in- en uitsluiten. Hieronder volgt een opsomming van de zaken die ik bewust al dan niet heb meegenomen in mijn probleemstelling. Ten eerste kan je de noemer 'schaken' heel ruim en heel eng aanschouwen. In deze masterproef benader ik het schaken vooral als de schaaktoernooien en -clubs. Onder schaakclubs reken ik de traditionele schaaknamiddagen en -avonden, schaakcompetities en (jeugd)schaaklessen in de club. Dit alles kun je samen beschouwen als het reguliere schaakcircuit. Daarnaast heb je ook nog schaaklessen op scholen, zowel in het regulier als in het buitengewoon onderwijs, die de voorbije jaren steeds een enorme opgang kennen. Deze piste laat ik in dit onderzoek echter links liggen. Enerzijds omdat er een beperkte tijd is voor deze masterproef en anderzijds gezien dit zoals eerder vermeld een onderwijskundige invalshoek is, terwijl mijn onderzoeksvraag vanuit een orthopedagogische invalshoek vertrekt.

Vervolgens werd het onderzoeksdomein van deze masterproef beperkt tot Vlaanderen. Dit ondanks het feit dat ik er stellig van overtuigd ben dat er ook buiten Vlaanderen interessante personen te vinden zijn die een nuttige bijdrage aan dit onderzoeksthema zouden kunnen bieden, bijvoorbeeld in Wallonië, Nederland of de Verenigde Staten. Het onderzoek werd echter beperkt tot Vlaanderen, omdat dit gezien de omvang van het onderzoek, al een vrij ruim veld is, waarin reeds heel wat verkennend onderzoekwerk te verrichten valt.

Tenslotte heb ik er bewust voor gekozen om me niet rigide toe te spitsen op één bepaalde doelgroep binnen de orthopedagogiek. Dit om een heterogene blik te kunnen ontwikkelen op de toegankelijkheid, participatie en de andere te exploreren thema's binnen dit onderzoek. Ik ging van bij het begin uit van het feit dat het juist zeer boeiend zou zijn om te kunnen praten met mensen die allen vanuit hun eigen ervaringen een blik op de zaak zouden kunnen bieden. Dit ook telkens vanuit hun eigen specifieke noden en behoeften. De doelgroep voor

deze masterproef wordt gedefinieerd als 'personen met een beperking en/of label', die benaderd worden als ervaringsdeskundigen. Ik heb getracht een zo heterogeen mogelijk publiek te bereiken voor het onderzoek. Dit was zeker geen sinecure, gezien niet elke beperking of label even zichtbaar is.

2.2. ONDERZOEKSVRAGEN

Zoals eerder vermeld vond ik geen bestaand wetenschappelijk onderzoek dat reeds bepaalde onderzoeksvragen omtrent dit onderwerp kon aanreiken. Er bestaat een bepaalde hoeveelheid schaakgerelateerd onderzoek, maar dit heeft steeds een andere (veelal onderwijskundige) invalshoek. Ik wil zoals vermeld in dit onderzoek het schaken eerder beschouwen vanuit een orthopedagogische bril. Het was dan ook mijn intentie hierrond zaken te gaan exploreren. Uiteindelijk kwam ik tot een drietal specifieke onderzoeksvragen, waarop ik via dit onderzoek een antwoord heb trachten te formuleren. Tevens hoop ik hiermee een waardevolle bijdrage aan de (ortho)pedagogische discussie in het algemeen en de schaakwereld in het bijzonder te kunnen leveren.

De eerste onderzoeksvraag is *“Ervaren personen met een beperking en/of label schaaktoernooien en -clubs als toegankelijk?”*

De twee onderzoeksvraag is *“Kunnen personen met een beperking en/of label voldoende participeren in schaaktoernooien en -clubs?”*

De derde onderzoeksvraag is: *“Welke thema's zijn belangrijk in de beleving van het schaken voor personen met een beperking en/of label.”*

3. METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op het opzet van dit onderzoek. Eerst komt hierin de selectie van de respondenten aan bod, waartoe zowel ervaringsdeskundigen als significante informanten behoren. Vervolgens worden keuzes bij de gebruikte methode uit de doeken gedaan en gemotiveerd. Ten derde wordt er dieper ingegaan op de analytische werkwijze. Tenslotte zijn er een drietal kwaliteitscriteria die aangehaald worden. Deze zijn erg belangrijk in de opzet van dit onderzoek.

3.1. SELECTIE VAN DE RESPONDENTEN

3.1.1. ERVARINGSDESKUNDIGEN

Zoals ik in de definiëring van de conceptuele kaders al aangaf, prefereer ik om het begrip '*ervaringsdeskundigen*' te gebruiken voor de respondenten met een beperking en/of label. Het is de bedoeling om op deze manier recht te doen aan het feit dat deze personen zelf experts zijn in hun eigen situatie. Dit is tevens de grootste motivatie waarom ik met deze personen zelf in dialoog ben gegaan.

Zoals reeds vermeld ben ik in deze masterproef op zoek gegaan naar de ervaringen en verhalen van personen met een beperking en/of label. Dit is dan ook de afbakening van de selectie van respondenten. Om een duidelijke lijn te trekken heb ik ervoor gekozen personen te interviewen die reeds lid zijn van een schaakclub of er vroeger lid waren. Ik had bij het zoeken van respondenten en het aanspreken van mogelijke geïnteresseerden het voordeel dat ik een insider ben in de schaakwereld. Op deze manier kon ik vrij vlot verschillende betrokken personen motiveren om mee te werken aan dit project.

Mijns inziens verschaftte deze gemeenschappelijke basis met de bevraagden mij enkele voordelen. Ik denk dat ik mij als onderzoeker op deze manier namelijk niet snel boven de geïnterviewde stelde, maar op een gelijk niveau. Het interviewen op een gelijkwaardig niveau is erg belangrijk, want zo was er een groter vertrouwen en kon er vlot gepraat worden. Een dergelijke goede verstandhouding wordt ook '*rapport*' genoemd. Daarnaast heb ik op deze manier ook veel tijd kunnen winnen op vlak van het creëren van vertrouwen met de contactpersonen. Rechtstreeks gevolg hiervan is dat het aantal contactpersonen wat hoger kwam te liggen, omdat er zo meer ruimte was voor nieuwe interviews. Een ander voordeel hierbij is dat ik niet binnen diende te dringen in een voor mij onbekende situatie. Dit zorgde

ervoor dat ik niet veel tijd diende te investeren in het leren kennen van de schaakterminologie en andere zaken, zoals bijvoorbeeld het concept elopunten. Zoals reeds vermeld was ook het onderhouden van een blog een ideale manier om via-via met personen in contact te komen die geïnteresseerd waren om mee te werken aan mijn masterproef.

Voor het vinden van contactpersonen heb ik eerst personen die ik zelf reeds kende aangesproken. Ik heb getracht een zo heterogeen mogelijke onderzoeksgroep aan te spreken, omdat dit mij het boeiendste leek om op die manier een zo breed mogelijk beeld te krijgen op het onderwerp. Dit is wat Van Hove (2010) *maximum variation sampling* noemt. Ik wou mijn blik niet verengen tot één bijzondere orthopedagogische groep, maar het over toegankelijkheid en participatie in de bredere betekenis van het woord hebben en de thema's vanuit een bredere groep contactpersonen laten komen. Verder heb ik vooral mijn netwerk in de schaakwereld kunnen aanspreken om personen te kunnen vinden met een uiterlijk onzichtbare beperking en/of label. Verschillende mensen die ik kende waren dan ook erg gemotiveerd om mij te helpen nadenken over het onderwerp en mogelijke contactpersonen.

Het is van groot belang om een goede vertrouwensrelatie op te bouwen met je contactpersonen. Dit is iets wat al begon van bij het eerste virtuele, telefonische of fysieke contact en zelfs tot na het onderzoek van belang blijft. Met sommige personen die ik reeds op voorhand kende, speelde dit minder. Anderen ontmoette ik voor het eerst en het was zeker belangrijk hier extra aandacht aan te besteden. Het is ook de bedoeling om mijn onderzoeksresultaten nadien terug te koppelen naar de bevrageden, door de masterproef naar allen op te sturen. Dit is wat Van Hove (2010) *participant-back-to-participant* noemt.

De rechten van de bevrageden werden tijdens dit onderzoek gerespecteerd. Zo heeft elke persoon een toestemmingsverklaring (zie bijlage 2) getekend. Hiermee werd verklaard dat men voldoende achtergrondinformatie kreeg over het onderzoek waaraan men op vrijwillige basis participeert. Howitt (2010) geeft aan dat dit belangrijk is in kwalitatief onderzoek: *“providing the participants with some background details about the research and its purpose together with a description of the ethical arrangements involved in the research.”* De bevrageden wisten dan ook al van bij het begin wat het doel was van dit onderzoek.

Daarnaast wisten ze ook dat ze er elk moment konden uitstappen en dat de gegevens anoniem verwerkt zouden worden. Hierbij heb ik ernaar gestreefd de strikte definitie van Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (2008) te hanteren: *“Persoonsgegevens zijn maar anoniem indien niemand ooit in staat is om te achterhalen over wie het gaat. Dit veronderstelt niet alleen dat naam en adres worden weggelaten, maar ook dat andere ruim of gemakkelijk gekende gegevens worden vervaagd: geen*

geboortedatum, maar enkel leeftijdscategorie, geen woonplaats maar eerder arrondissement, geen precieze beroepscategorie en zo verder tot er geen enkele kans op herkenning meer is.” Alle herkenbare namen werden dan ook veranderd door onherkenbare namen. Er werd ook enkel een leeftijdscategorie en arrondissement gegeven, in plaats van precieze gegevens hierrond. Het is de bedoeling dat er niet zomaar achterhaald kan worden over welke persoon het gaat. Ik heb dit ook bij elk interview duidelijk gemaakt aan de participanten.

In totaal heb ik zestien ervaringsdeskundigen met een beperking en/of label geïnterviewd. Hiervan was er één persoon met ADHD, vijf personen met ASS, vijf personen met een fysieke beperking en vijf personen die blind of slechtziend zijn. Van één minderjarige jongen met ASS werd ook de mama kort bevestigd. Van de ervaringsdeskundigen zijn er tien personen die actueel aangesloten zijn bij een club. Zes personen waren vroeger aangesloten maar zijn, om diverse redenen nu niet meer lid van een club. Van de bevestigden zijn er veertien mannen en twee vrouwen. De leeftijden van de bevestigden liggen tussen de twaalf en vijfenvijftig jaar. Er werden personen bevestigd afkomstig uit elke Vlaamse provincie, met uitzondering van Vlaams-Brabant. Acht contactpersonen komen uit Oost-Vlaanderen, vier uit West-Vlaanderen en twee uit Limburg en Antwerpen. Qua elo-sterkte variëren de bevestigden tussen 1200 en 2280, concreet betekent dit dat er op papier sterkere (Belgische top) en minder sterke spelers aan het woord werden gelaten.

3.1.2. SIGNIFICANTE INFORMANTEN

Ik heb niet enkel personen met een beperking en/of label geïnterviewd. Ook een vijftal *significante informanten* waren bereid tot medewerking door middel van een interview. Dit zijn personen die relevante informatie konden toevoegen met betrekking tot het onderzoeksonderwerp, vaak vanuit een eigen invalshoek. Deze vijf informanten waren de voorzitter van de Vlaamse Schaakfederatie, een begeleider van personen met een visuele beperking tijdens schaakpartijen en -toernooien, een voormalig onderzoeker die vroeger zelf aan de Universiteit Gent een thesis heeft opgezet rond schaken en tot slot een duo dat zelf een interessant schaakproject op poten heeft gezet in het Limburgse.

Het betrekken van significante informanten is in kwalitatief onderzoek erg nuttig. Dit kan worden beschouwd als “*triangulatie van bronnen*” (Smeyers & Levering, 2000). Triangulatie is een manier om data te verstevigen. De data werd op deze manier versterkt in een bredere context. Deze triangulatie kan op deze manier bijdragen aan een hogere kwaliteit van het onderzoek.

3.2. KEUZES EN METHODEN

3.2.1. KWALITATIEF ONDERZOEK

Voor deze masterproef heb ik bewust gekozen voor kwalitatief onderzoek, meer bepaald in de vorm van kwalitatieve interviews voor het verzamelen van de onderzoeksdata. Ik ben ervan overtuigd dat dit een erg accurate en interessante manier is om de ervaringen van de betrokken personen te bevragen. Er zijn drie grote redenen die mij overtuigd hebben om kwalitatief onderzoek te voeren.

Ten eerste is het een logische keuze om exploratief kwalitatief onderzoek te verrichten, gezien er nog maar weinig of geen eerder onderzoek gevoerd werd omtrent dit onderzoeksthema, zoals ook Howitt en Cramer (2005) zeggen: *“Some researchers will collect data qualitatively since this allows a degree of exploration of the topic with the participants. Interviews and similar techniques may be part of an exploration process.”*

Ten tweede levert dergelijk onderzoek erg uitgebreide en rijke data op, zoals Howitt (2010) vermeldt: *“The whole point of the qualitative interview is that it generally generates extensive and rich data from participants in the study.”* Het is wenselijk om zo ook bij te dragen tot een completer begrip van het onderzoeksthema: *“Qualitative methods provide a more complete understanding of the subject matter of the research”* (Howitt & Cramer, 2005). Ik hecht dan ook erg veel belang aan rijke data: *“Quite simply qualitative researchers value rich description almost for its own sake, whereas quantitative researchers find that such a level of detail actually makes generalisation much more difficult”* (Howitt & Cramer, 2005).

Ten derde ben ik er ook van overtuigd dat ik het te exploreren onderzoeksthema en de geïnterviewde personen oneer zou hebben aangedaan indien dit onderzoek niet kwalitatief gebeurde. Het doel van dit onderzoek was dan ook niet om gegevens te verkrijgen die nadien gegeneraliseerd dienden te worden naar de ganse populatie. Het was niet mijn intentie om theorieën te gaan toetsen aan op voorhand geformuleerde hypothesen. Of zoals Howitt en Cramer (2005) aangeven: *“[...] human experience and interaction are far too complex to be reduced in a few variables as is typical in quantitative research.”* Het was voornamelijk de bedoeling om de unieke ervaringen en verhalen van de ervaringsdeskundigen te beluisteren, om op die manier de beleving en de gedachtegang van de geïnterviewden te achterhalen.

Bij wijze van dataverzameling heb ik bewust gekozen voor triangulatie van bronnen. Enerzijds via eenmalige semi-gestructureerde interviews bij zestien personen met een

beperking en/of label die actief schaken of geschaakt hebben. Anderzijds interviewde ik vijf significante informanten, dit zijn personen die nauw betrokken zijn met de schaakwereld en een interessante invalshoek konden brengen op mijn onderzoek. Ook deze interviews waren semi-gestructureerd.

3.2.2. DIALOG

Ik heb dialoog in dit onderzoek centraal gesteld, waarbij de geïnterviewden als experts, als ervaringsdeskundigen benaderd werden. Ik ben ervan overtuigd dat dit een heel krachtig orthopedagogisch principe is waarbij de narratieven van de bevroagden centraal komen te staan. Deze boden tevens een erg rijke invalshoek op de gestelde onderzoeksvragen. De kennis van de informanten wordt op deze manier beschouwd als erg waardevol. Om nog eens te verwijzen naar de VN-Conventie (Van Hove, 2009), één van de stelregels aldaar was *“Nothing about us, without us”*. Dat is een principe dat ook nagestreefd werd in dit onderzoek.

De personen zijn experts met betrekking tot hun hobby, het uitgangspunt was dat ik erg veel van de geïnterviewden kon leren. Dit komt overeen met Smeyers en Levering (2000): *“ondanks de enorme diversiteit die onder de paraplu van narratief onderzoek wordt aangetroffen, lijkt het centraal stellen van de mens als actor en het ernstig nemen van zijn of haar verhaal een gemeenschappelijk kenmerk.”* De onderzochte populatie is met andere woorden niet louter object van onderzoek, maar ook en vooral subject van het onderzoek. Deze personen bepalen zelf welke ervaringen, meningen, verhalen en bedenkingen ze delen met mij als onderzoeker en welke niet.

Ik heb getracht de randomstandigheden zo optimaal mogelijk te houden. Zaken die hierbij belangrijk konden zijn waren een goede, rustige, bereikbare locatie, eventueel met extra ondersteuning voor de geïnterviewden in de mate dat dit nodig bleek te zijn. Verder heb ik getracht me niet als opdringerige onderzoeker op te stellen, maar mij op een gelijkwaardig niveau te stellen met de geïnterviewde. Het was de bedoeling dat ik het unieke verhaal van deze personen ging beluisteren om zo hun deskundigheid op dit gebied ten volle te benutten. Het is erg belangrijk om het gesprek niet trachten te gaan leiden: *“The need to avoid leading the interviewee is a feature of most forms of interviewing”* (Howitt, 2010).

3.2.3. SEMI-GESTRUCTUREERDE INTERVIEWS

De dataverzameling voor dit onderzoek gebeurde via semi-gestructureerde interviews. Deze vertrokken telkens vanuit een leidraad van vragen die voor elk interview ongeveer hetzelfde

was. Dit is wat Howitt (2010) de *interview guide* noemt: “*This may be as simple as a list of areas or topics to be covered or it may list the questions.*” Het was telkens de bedoeling dieper in te gaan op interessante zaken voor het onderzoek die gedurende het interview aan bod kwamen. Het gaat om zaken die aan bod kwamen in het verhaal van de geïnterviewden en aldus bijdroegen aan hun ervaringen met betrekking tot het schaken. De vragen werden vanuit deze manier gesteld. Dit is wat ook Howitt en Cramer (2005) duidelijk maken: “*The questions need to be developed in terms of the requirements of the research.*”

Het is bij een dergelijke vorm van dataverzameling niet de bedoeling dat de interviews de vorm van een alledaagse conversatie aannemen: “*The interviewee will be pressed on detail about matters beyond what is normal in everyday conversation. The interviewer will have prepared extensively for the interview – in addition the interviewer of necessity must absorb a lot of information during the course of the interview in order to effectively question and probe*” (Howitt & Cramer, 2005). Zowel voor de interviewer als voor de geïnterviewde is zo'n interview vaak moeilijker en intensiever dan een alledaags gesprek.

Hierbij is het van belang om als onderzoeker de vaardigheden te hebben om enerzijds goede vragen te stellen en anderzijds ook de capaciteit te bezitten om goed te luisteren: “*The qualitative or semi-structured interview, because of its very nature, demands that the researcher has good question-asking skills together with well-developed listening skills*” (Howitt, 2010). Ik trachtte dan ook op te treden als een “*active listener*”, zoals dit door Howitt genoemd wordt. Het was met andere woorden niet de bedoeling om me louter vast te pinnen op bepaalde zaken, maar juist om vanuit bepaalde vragen een opening te maken naar de ervaringen die de personen brengen. Dit sluit aan bij de visie van Kvale (1996) op het semi-gestructureerde interview. Hij ziet dit namelijk als een gesprek dat vertrekt en gestuurd wordt vanuit verschillende thematieken en bepaalde vragen die meestal gesteld worden.

Van de afgenomen interviews werden de overgrote meerderheid individueel afgenomen. Van de 21 personen die ik interviewde, waren er 17 die individueel werden bevraagd. Daarnaast heb ik tweemaal twee duo's bevraagd. Het eerste duo dat werd geïnterviewd zijn twee broers die samen een periode geschaakt hebben en hun ervaringen samen wilden delen. Het andere duo waren twee significante informanten die nauw met elkaar samenwerken in een schaakproject en die het beter zagen zitten samen het interview af te leggen.

Wat betreft de locatie van het interview werd rekening gehouden met de wens van de geïnterviewden. Dit was telkens afhankelijk van mobiliteit, openbaar vervoer, beschikbare tijd en de eventuele vraag tot privacy. In de meeste gevallen gebeurden de interviews bij deze

personen thuis en maakte de interviewer dus een verplaatsing. In de andere gevallen vonden de interviews plaats op een openbare plek, gekozen door de informant.

Elk interview werd opgenomen met een dictafoon, zodat er tijdens het gesprek geen notities genomen dienden te worden. Zoals Howitt (2010) aangeeft, heeft het gebruik van een dictafoon enkele voordelen zoals bij het nagaan en transcriberen van de data, in vergelijking met bijvoorbeeld het nemen van notities tijdens het interview: “[...] *it provides far greater opportunities for both checking and transcribing the contents of interviews.*” Op deze manier kon ik er dus nadien zeker van zijn dat alles wat gezegd werd tijdens de interviews, ook gebruikt kon worden in de masterproef en er aldus geen belangrijke finesses door de mazen van het net glipten. Ook voor de vlotheid van het interview was dit een pluspunt. Zo kon er namelijk een vloeiend, ongedwongen gesprek ontstaan.

3.3. ANALYTISCHE WERKWIJZE

3.3.1. RETRODUCTIEF ONDERZOEK

Ik heb ervoor gekozen om de verkregen gegevens te analyseren op een retroductieve manier. Dit houdt een combinatie van een inductieve en deductieve analyse van de gegevens in. Bij de inductie komen er lijnen voort uit de gegevens. Bij het deductief werken wordt daarentegen gebruik gemaakt van reeds beschikbare theoretische concepten, zoals in dit geval 'toegankelijkheid' en 'participatie'. In de meeste gevallen gaan onderzoekers louter deductief of inductief te werk. In dit onderzoek worden beide vormen gecombineerd zoals Lofland (geciteerd in Emerson, 2004) aangeeft over retruductief onderzoek: “*employing procedures that are 'simultaneously deductive and inductive'.*”

Bij dit type onderzoek is het niet enkel de bedoeling om het gevoerde onderzoek te plaatsen tegenover bestaande literatuur, maar ook dat het deze ook mee zal gaan vormgeven. “[...] *field researchers not only fit their analyses to critical features of what they study, but also modify what they are studying and the kinds of data collected so that the data bear on and advance these emerging analyses*” (Emerson, 2004). Zoals dezelfde auteur aangeeft is er daarnaast bij dergelijke *naturalistic retrodution* ook sprake van een wisselwerking tussen bestaande theorie en de verkregen data: “[...] *moving back and forth between observations and theory, modifying original theoretical statements to fit observations, and seeking observations relevant to the emerging theory [...].*”

Ik achtte deze retroductieve onderzoekswijze het meest aangewezen, gezien de exploratieve invalshoek van de masterproef. Doordat het een verkennend onderzoek betreft, zonder gevonden bestaande literatuur met betrekking tot de onderzoeksvraag, lijkt een louter deductieve analyse niet wenselijk. Toch vond ik het zinvol van bij het begin de bestaande begrippen 'toegankelijkheid' en 'participatie' te gaan bestuderen in de verkregen data. Zoals Emerson (2004) zegt, is het dan ook als onderzoeker niet mogelijk om helemaal neutraal, zonder voorkennis naar een bepaald veld te gaan kijken: “*fieldworkers never start without concepts.*” Daarnaast was het ook steeds de intentie om op een exploratieve wijze themata te gaan destilleren uit de data. Dit laatste gebeurde dan ook op een inductieve wijze.

Voor het inductieve gedeelte van dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van thematische analyse, zoals hieronder beschreven. Dit is wat Braun en Clarke (2006) beschouwen als materiaal dat *data-driven* is. Voor het deductieve gedeelte ben ik *analyst-driven* te werk

gegaan en ben ik de toepasbaarheid van de verkregen data op de concepten 'participatie' en 'toegankelijkheid' gaan bekijken.

3.3.2. THEMATISCHE ANALYSE

Voor het inductieve deel van dit retroductief onderzoek, maakte ik gebruik van thematische analyse. Dit is een analytische werkwijze die Polkinghorne "*analysis of narratives*" noemt (Smeyers en Levering, 2000). Hierbij worden eerst verhalen verzameld en worden er nadien gemeenschappelijke zaken uit gedestilleerd. Je zoekt naar gemeenschappelijke kenmerken in verschillende interviews, om ze zo in bredere categorieën te kunnen definiëren. Het gaat hier over kwantitatief onderzoek met kwalitatieve data. Dit komt wel vaker voor in onderzoek, zoals beschreven in Howitt en Cramer (2005): "*In many disciplines, qualitative methods (which largely involve categorisation) have led to attempts to quantify the qualities so identified.*" De interviews werden eerst letterlijk getranscribeerd en vervolgens werd er een thematische analyse op uitgevoerd.

Voor de thematische analyse heb ik me voornamelijk gebaseerd op de review die uitgebracht werd door Braun en Clarke (2006). Deze review vat concreet samen wat belangrijk is in thematische analyse en rijkt handvaten aan over hoe je als onderzoeker met dit type analyse aan de slag kunt gaan en valkuilen kunt vermijden. Zoals men aangeeft is dit onontbeerlijk bij het voeren van dergelijk onderzoek: "*[...] clarity around process and practice of method is vital.*"

Belangrijk is om op voorhand te definiëren wat een thema is. Braun en Clarke (2006): "*A theme captures something important about the data in relation to the research question, and represents some level of patterned response to meaning within the data set.*" Het is dus van belang dat er een relatie is tussen de thema's enerzijds en de onderzoeksvragen en de verkregen data anderzijds. Men geeft verder aan dat het belangrijk is je hier flexibel in op te stellen als onderzoeker.

Er worden zes handige fasen aangehaald die je kunt doorlopen in het uitvoeren van de thematische analyse. Het zijn deze zes fasen van Braun en Clarke die ik gehanteerd heb om mijn data te analyseren en er accurate thema's uit te destilleren:

- Fase 1: *familiarising yourself with your data*

Het is van belang dat je kennis hebt van de data en weet waarover het gaat in het onderzoek. Hierbij is het nodig dat je de data herhaaldelijk leest op een actieve manier. Hierbij nam ik reeds eerste notities en had eerste ideeën voor het verdere verloop van deze analyse. Hierbij had ik het voordeel dat ik alle interviews zelf heb afgenomen, zodat ik heel

goed wist waar het in deze data om draaide. Hiernaast heb ik ook zelf alle interviews getranscribeerd, wat als pluspunt heeft dat ik alles nogmaals hoorde en uittipte.

- Fase 2: generating initial codes

In deze fase werd een eerste lijst met ideeën aangelegd. De interviews werden doorlopen en bij alles werd gekeken of het een mogelijke code was. Dit kon heel veel zijn, deze codes waren dan ook minder breed dan de uiteindelijke thema's zelf. Hierbij was het van belang om zoveel mogelijk thema's of patronen te coderen, te zorgen dat de context rond bepaalde data niet verloren ging en er rekening mee te houden dat eenzelfde citaat in een interview onder verschillende thema's zou kunnen vallen.

Hoe er gecodeerd moet worden, hangt sterk af van het feit of de thema's meer “*data-driven*” zijn of eerder “*theory-driven*”. Gezien dit een retroductief onderzoek is, is een deel van de thema's data-driven en een deel van de thema's theory-driven. In het eerste deel hingen de thema's af van de data, voor de reeds bedachte thema's ben ik hier specifiek naar op zoek gegaan in de data.

- Fase 3: searching for themes

In deze derde fase ben ik thema's gaan destilleren uit de lange lijst die ik uit de tweede fase verkreeg. De wijze waarop dit gebeurde was via visuele representatie. Zaken die bij elkaar pasten werden zo bijeen geplaatst en verbonden met elkaar. Na deze fase was er een collectie van mogelijke thema's en subthema's, met daarbij de specifieke citaten die hierbij aansloten.

- Fase 4: reviewing themes

In deze fase werden de eerder verkregen thema's verfijnd. Sommige thema's die eerder als kandidaat-thema's werden beschouwd, werden hier weg geselecteerd of versmolten tot één thema. Er zijn twee niveaus waarop deze thema's verfijnd moesten worden: het eerste niveau is dat van de gecodeerde data, waarbij gecheckt moet worden of alles samen wel een coherent geheel vormde. Op het moment dat dit het geval was, werd overgegaan naar het tweede niveau, waarbij ik keek of het verkregen thema wel een coherent geheel vormde in relatie tot de gehele dataset. Op het einde van deze fase had ik een vrij goed idee over wat de verschillende thema's waren, hoe ze samen pasten en het algemeen verhaal dat ze vertelden over de data.

Fase 5: Defining and naming themes

Hierbij werden de thema's gedefinieerd, benoemd en verfijnd. Bij elk thema kwam er een gedetailleerde analyse, waarbij het van belang was dat er niet teveel overlap ontstond tussen de thema's. Subthema's zijn hierin belangrijke onderdelen van een algemeen thema. Op het

einde van deze fase was het duidelijk wat de zes thema's inhielden, maar daarnaast ook wat de thema's niet inhielden.

- Fase 6: Producing the report

Deze laatste fase hield de uiteindelijke analyse in en het voegen van de uitleg bij de thema's. Hierbij is het vooral van belang om de lezer te overtuigen van de waarde en validiteit van de analyse die gemaakt is. Het is ook cruciaal dat niet louter de data beschreven staan. Het moest dus verder gaan dan de beschrijving van de data en in relatie staan met de onderzoeksvraag.

Naast het beschrijven van deze fasen voor thematische analyse, worden in dezelfde review van Braun en Clarke (2006) ook vijf valkuilen aangehaald waar ik veel aan gehad heb. Ik heb getracht hier zo goed mogelijk rekening mee te houden.

- *“[...] a failure to actually analyse the data at all!*
- *[...] the using of the data collection questions as the 'themes' that are reported.*
- *[...] a weak or unconvincing analysis, where the themes do not appear to work, where there is too much overlap between themes, or where the themes are not internally coherent and consistent.*
- *[...] a mismatch between the data and the analytic claims that are made about it.*
- *[...] a mismatch between theory and analytic claims, or between the research questions and the form of thematic analysis used.”*

3.4. KWALITEITSCRITERIA

3.4.1. OBJECTIVITEIT

Objectiviteit is een erg belangrijk streefdoel in kwalitatief onderzoek. Hierbij moet je het object/subject dat je bestudeert laten spreken en trachten niet te vertekenen. De resultaten moeten dus weergeven wat er door de bevroagden gezegd werd. Zoals Maso en Smaling (1998) aangeven is het belangrijk om te streven naar objectiviteit in onderzoek. Daarnaast is wat Wardekker, in Smeyers en Levering (2000), zegt van cruciaal belang: *“Het is in absolute zin onhaalbaar, maar dient als richtinggevend ideaal.”* Je moet er dus als ideaal naartoe streven. Dezelfde auteur geeft aan dat je een zo groot mogelijke *“transparantie”* moet proberen te bereiken: *“de onderzoeker moet zo weinig mogelijk zelf nog in het onderzoeksresultaat aanwezig zijn.”*

Verder geeft Wardekker nog aan: *“Een belangrijk element in het streven naar dit criterium is gelegen in de zelfreflectie van de onderzoeker. Deze dient duidelijk te maken hoe hij erin is geslaagd de eigen subjectiviteit, die immers als onderzoeksinstrument is ingezet, onder controle te houden.”* Het gaat niet om het buitenspel zetten van mijn eigen subjectiviteit als onderzoeker, dat acht ik namelijk niet wenselijk of mogelijk, maar het is wel mijn intentie om hier bewust mee om te springen. Ik heb dan ook getracht de objectiviteit zo hoog mogelijk te houden tijdens het verkrijgen van de data. Ik was me hiervan namelijk zeer bewust tijdens het afnemen van de interviews en trachtte er dan ook voor te zorgen dat ik de gegeven antwoorden in de interviews niet beïnvloedde, dit zou immers een negatieve invloed uitoefenen op de objectiviteit.

Ik heb daarnaast geprobeerd de objectiviteit bij deze masterproef, ook na het verkrijgen van de data, zo hoog mogelijk te houden. Dit door het gebruik van *member checks* (Smeyers en Levering, 2000). Hierbij wordt het verkregen materiaal teruggekoppeld naar de respondenten. Op deze manier konden eventuele hiaten of kemels verholpen worden. Hierbij is het van belang om te gaan controleren bij je participanten of je ze wel goed verstaan hebt, of je hun data wel juist gecodeerd hebt. De geïnterviewden kregen dan ook een uitgetypte versie van hun interview toegestuurd en konden aan de hand daarvan bemerkingen maken. Velen maakten hier gebruik van, onder andere door het aanpassen van foutieve benamingen en het maken van kleine aanpassingen met betrekking tot bepaalde vragen of antwoorden, die men ietwat verkeerd geformuleerd vond. Het is van cruciaal belang dat dit gebeurde op het moment dat de data uitgetypt waren, maar vooraleer de data-analyse plaatsgreep.

3.4.2. VALIDITEIT

Validiteit is een tweede belangrijk kwaliteitscriterium in kwalitatief onderzoek. Dit gaat over de vraag of het onderzoek nagaat wat het pretendeert na te gaan. In kwalitatief onderzoek gaat dit voornamelijk over de vraag hoe goed de analyse past bij de data (Howitt & Cramer, 2005). *“Het verwijst naar de mate waarin de verzamelde gegevens en de eruit gedestilleerde inzichten, wetmatigheden en dergelijke, een authentieke weergave zijn van de sociale werkelijkheid”*, aldus Miedema en Janssens, zoals beschreven in Kelchtermans (Smeyers en Levering, 2000). Hierin maakt men onderscheid tussen interne en externe validiteit.

Bij interne validiteit gaat het erom dat de bekomen resultaten de sociale realiteit juist weergeven. Hierbij is het ook nodig om aandacht te hebben voor *negative or deviant instances* (Van Hove, 2010). Het is nuttig en van belang om de casussen die niet kloppen met de conclusies mee in de analyses te betrekken, zoals ook Howitt en Cramer (2005) aangeven: *“In qualitative research, partly because of the insistence on detailed analysis of sequences, the deviant case may be much more evident. Consequently the analysis needs to be modified to include what is truly deviant about it.”* Daarnaast maakte ik in dit onderzoek gebruik van triangulatie van gegevensbronnen, door naast ervaringsdeskundigen ook significante informanten te interviewen. Tenslotte ben ik ook aan de interne validiteit trachten tegemoet te komen door het verkregen interviewmateriaal zo letterlijk mogelijk te transcriberen. Dit is wat Kelchtermans (in Smeyers en Levering, 2000) benoemt als *“communicatieve validering”*.

Externe validiteit gaat over de generaliseerbaarheid van het onderzoek. Deze is in dit kwalitatieve onderzoek niet erg hoog, maar dat is dan ook geen prioriteit van een dergelijk opgezet onderzoek. Het is hierbij namelijk de bedoeling om juist de rijke ervaringen van de onderzochte mensen in hun context te onderzoeken en met andere woorden niet te gaan veralgemenen naar de bredere populatie.

3.4.3. BETROUWBAARHEID

Het derde belangrijke criterium, voor de kwaliteit van onderzoek, is betrouwbaarheid. Dit gaat over de herhaalbaarheid van onderzoek. In wetenschappelijk onderzoek wordt kwantitatief onderzoek vaker herhaald dan kwalitatief onderzoek, toch is het erg belangrijk om ervoor te zorgen dat kwalitatief onderzoek herhaalbaar is (Meso & Smaling, 1998). Hierbij moet rekening gehouden worden met de externe en de interne betrouwbaarheid.

In de externe betrouwbaarheid gaat het erom dat andere onderzoekers in hetzelfde onderzoeksgebied dezelfde theoretische elementen zouden ontwikkelen, mits gelijke onderzoeksvoorwaarden. Ik ben mij er hierbij zeer bewust van dat ik reeds op voorhand insider was in de schaakwereld en een bepaalde relatie had met de respondenten gedurende dit onderzoek. Een deel van de bevroegden kende ik reeds op voorhand, anderen contacteerde ik via-via. Ik had ook al op voorhand kennis van de schaakwereld en -begrippen. Er is discussie over het feit of dit al dan niet een positieve zaak is in onderzoek. Howitt en Cramer (2005) tonen deze discussie over de “insider status” aan: “*That is, a researcher who is actually a member of the group being studied is at an advantage. [...] There is always the counterargument to this that such closeness actually stands in the way of insightful research.*” Toch heb ik dit als onderzoeker als erg verrijkend ervaren. Het zorgde er bijvoorbeeld voor dat ik dieper op de onderwerpen in kon gaan, dat de interviews in een erg open sfeer verliepen en dat het een onderzoeksthema was waar ik me echt ten volle in kon verdiepen.

Daarnaast heb ik via een precieze omschrijving van de gevonden literatuur en de aangeboorde theoretische begrippen getracht de controleerbaarheid en daarmee ook de externe betrouwbaarheid te verhogen. Ook de gebruikte methodologie en dus ook het analyseproces dat ik hanteerde, werden nauwkeurig stap voor stap beschreven, zoals ook Howitt en Cramer (2005) aanraden: “*The only way that the reader can fully appreciate the quality of the effort is if the researcher gives details of the stages of the analysis process.*” Ik heb daarbij telkens geprobeerd alle gemaakte keuzes zo goed mogelijk weer te geven en te verantwoorden. Andere onderzoekers krijgen op deze manier de kans om na te gaan hoe het onderzoek verliep. Dit is wat Kelchtermans (in Smeyers & Levering, 2000) “*intersubjectieve navolgbaarheid*” noemt.

De interne betrouwbaarheid is hoog indien andere onderzoekers in hetzelfde onderzoeksgebied tot dezelfde resultaten zouden komen. Dit gaat met andere woorden over de betrouwbaarheid binnen het onderzoek zelf. Vandaar dat de data strikt gescheiden werden gehouden van mijn persoonlijke interpretaties. De analyses en conclusies worden dan ook geïllustreerd met letterlijke citaten, maar het onderscheid met interpretaties blijft hierbij steeds duidelijk.

4. RESULTATEN

Dit stuk behandelt de resultaten van het gevoerde onderzoek. Het is, zoals reeds eerder vermeld, niet de intentie om deze resultaten te veralgemenen naar de ganse populatie. Het betreft de analyse van deze verhalen in hun unieke context. Deze resultaten zijn onderverdeeld in twee grote delen. Enerzijds is er de deductieve analyse, waarbij ik de concepten 'toegankelijkheid' en 'participatie' heb onderzocht in de data. Anderzijds is er de inductieve thematische analyse, waarbij een zestal globale thema's naar boven kwamen uit de data.

Ik heb ervoor gekozen om deze analyse zoveel mogelijk illustratief te duiden of verklaren met letterlijke citaten uit het verkregen onderzoekmateriaal. Deze citaten worden voor deze analyse exemplarisch gebruikt. Herhalingen worden vermeden in functie van de leesbaarheid. Er staat telkens vermeld uit welk interview het citaat afkomstig is. Verschillende specifieke schaakbegrippen die gebruikt worden in de citaten, worden in bijlage 1 verklaard.

4.1. DEDUCTIEVE THEMA'S

4.1.1. TOEGANKELIJKHEID

In de interviews ging het erg vaak over het concept toegankelijkheid. Dit werd gedefinieerd volgens vijf onderdelen waaraan voldaan moet worden om te spreken over een goede toegankelijkheid: bereikbaarheid, beschikbaarheid, betaalbaarheid, bruikbaarheid en begrijpbaarheid. Hieronder worden elk van deze vijf elementen van toegankelijkheid één voor één geanalyseerd.

BEREIKBAARHEID

Onder bereikbaarheid wordt zowel de locatie als de inrichting van het gebouw waar het schaken plaatsvindt begrepen. De bereikbaarheid van schaakevenementen en -gebouwen heeft enkele positieve elementen, maar er zijn vooral enkele zaken waar men werkpunten aanhaalde. Over de locatie van clubgebouwen en schaaktoernooien is er wel een relatieve tevredenheid. De meeste schaakgelegenheden zijn immers vlot bereikbaar voor personen die de mogelijkheid niet hebben om met de auto te rijden. Het is namelijk bereikbaar met het openbaar vervoer of de fiets.

“Ik vind dat L. gemakkelijk te bereiken is. Naar andere clubs hebben we nog maar weinig problemen gehad.” (Lucien, 12 april 2012)

“[...] je geraakt er wel met de fiets en de bus.” (Sander, 26 maart 2012)

Een werkpunt op dit vlak is wel dat de schaakclubs niet altijd rekening houden met de gebruikers van het openbaar vervoer. Het is voor hen dan ook niet altijd eenvoudig om de weg te vinden.

“Met de openbaar vervoergebruiker of de lopende medemens wordt doorgaans geen rekening gehouden. Hetzelfde geldt voor interclubwedstrijden: het zou fijn zijn, mochten clubs beter aangeven hoe hun lokaal eventueel te bereiken is met het openbaar vervoer.” (Hans, 2 december 2011)

Wat betreft de inrichting van het gebouw, is er niet zo'n grote tevredenheid. Vooral de fysieke toegankelijkheid en het gemis aan aanduidingen binnen gebouwen in sommige clubs worden door ervaringsdeskundigen als erg ondermaats ervaren. Gebouwen zijn vaak niet aangepast op dit vlak.

“Maar sommige clubs zijn zelfs met al die hulp fysiek niet toegankelijk, ze hebben geen lift en dergelijke. En dit is pijnlijk, vind ik.” (Lieven, 16 november 2011)

“Dan in het gebouw zelf is het ook moeilijk de juiste speelzaal te vinden ofzo.” (Maxim, 25 november 2011)

“Qua bereikbaarheid denk ik dat het matig is. [...] De meeste clubs zijn daar heel afhankelijk in. De meeste clubs zijn afhankelijk van hetgeen dat ze krijgen van de gemeentes of steden. [...] In sommige plaatsen is dat super en in andere is dat een beetje wenen, bij wijze van spreken.” (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

Enkelen geven aan dat de bereikbaarheid, zonder de geboden hulp van anderen, een groot struikelblok zou zijn om te kunnen komen schaken. Men is vaak afhankelijk van anderen op dit vlak.

“Maar het kan en moet beter. Zonder hulp van ouders, vrienden, clubgenoten en nog anderen zou ik weinig moeten schaken omwille van die bereikbaarheid.” (Lieven, 16 november 2011)

“Dus de bereikbaarheid is een beetje hetzelfde als altijd. Het lukt wel, maar je hebt hulp van anderen nodig.” (Maxim, 25 november 2011)

BESCHIKBAARHEID

Het volgende onderdeel van toegankelijkheid gaat over de momenten waarop de activiteiten plaatsvinden. Men geeft aan dat de activiteiten plaatsgrijpen op vaste en nuttige tijdstippen. Er is algemene tevredenheid over het feit dat dit meestal op vaste momenten in het weekend of op weekavonden georganiseerd wordt.

“Wij schaakten altijd op de vaste vrijdagavond, dus geen probleem, iedereen kende het uur en de dag.” (Pieter, 19 maart 2012)

“ L. schaakt op vrijdagavond, ik vind dat eigenlijk wel een goed moment. [...] ik vind dat een gemakkelijke avond.” (Lucien, 12 april 2012)

“Ja, de zaterdag vond ik eigenlijk wel ideaal. Ik had liever de zaterdag dan de zondag, want zeker als het verder was en je moest dan de maandag naar school. [...] Ik zou ook niet weten wanneer dat ze het anders moeten doen.” (Sofie, 13 april 2012)

“Ik ben niet zeker hoeveel meer je zou kunnen verwachten, ten slotte offeren ze daar allemaal gewoon hun vrije tijd voor op om even plezier te hebben.” (Dennis, 20 maart 2012)

Een aanmerking op de beschikbaarheid is dat het niet altijd vanzelfsprekend is om tijdens weekavonden te komen schaken. Ook sommige toernooien vallen soms ongelukkig of duren te lang om 's nachts terug te keren met het openbaar vervoer.

“Maar de dinsdag zou ik de zomer kunnen spelen, maar ik kan in de winter niet. Want dan is het te laat gedaan. Dan raak ik er niet meer met de bus en de volgende dag moet ik gaan werken. De donderdagavond is er ook schaken in S., zo ben ik de vrijdagmorgen niet uitgeslapen. De vrijdagavond is het veel beter. De dag erop is het weekend.” (Sander, 26 maart 2012)

“En het Open van Gent ben ik elke dag met de trein over en weer gegaan. Maar dat moet ik zeggen: Dat was niet te doen.[...] Het probleem was: de laatste trein vertrok om elf uur en de partij kon tot elf uur duren. Maar dan begon ik op mijn klok te zien, van: ik moet zien dat ik nog mijn trein haal, natuurlijk.” (Cornelis, 4 januari 2012)

Actueel is er ook de trend dat er geschaakt kan worden op het internet. Dit verhoogt de beschikbaarheid van het schaken voor sommige ervaringsdeskundigen. Enkelen doen dit geregeld, anderen spelen dan weer het liefst in een club op de traditionele manier.

“Er bestaat geen enkele sport die beschikbaarder is dan het schaken. In die zin dat je op het internet kunt schaken.” (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

“Op het internet ga ik vaak een keer kijken, gewoon om matches te kunnen spelen.” (Quinten, 10 december 2011)

“Ja, ook tegen iemand, ik ga niet die computer pakken en tegen die computer, dat doe ik niet graag.” (Marieke, 20 maart 2012)

BETAALBAARHEID

De tevredenheid over de betaalbaarheid is bij de ervaringsdeskundigen erg hoog. Er zijn globaal genomen niet zoveel kosten te maken als actieve schaker. Er zijn wel enkele vaste kosten die men steeds dient te maken. Zo is er het jaarlijks lidgeld dat betaald moet worden, hierdoor is men aangesloten bij de schaakfederatie en er verzekerd is. In vergelijking met andere hobby's of sporten is dit bedrag aan de lage kant. Sommigen vinden het niet goedkoop, maar wel betaalbaar. Per toernooi moet daarnaast inschrijvingsgeld betaald worden. Ook dit wordt als te doen ervaren.

“Ook de kostprijs van toernooien en inschrijvingsgeld enzo is zeker betaalbaar.” (Eriek, 17 maart 2012)

“Geen probleem, schaken is niet duur.” (Pieter, 19 maart 2012)

“€55 per jaar is betaalbaar. In de fitness moet je €437 betalen voor een heel jaar. Er zijn clubs die veel duurder zijn. In S. is dat €12,50 per jaar. Dat is niets in vergelijking met andere hobby's.” (Sander, 26 maart 2012)

“Dus er kruipt daar wel wat geld in. Maar dat gaat voor mij. Het is geen probleem.[...] Lidgeld wordt betaald door mijn ouders. Dat is €60 per jaar, dat is wel redelijk veel. Maar langs de andere kant, als er dan allerlei toernooien worden betaald en als je les krijgt, dat compenseert dan wel voor mij, vind ik. [...] Het is niet goedkoop, maar het is wel betaalbaar.” (Maxim, 25 november 2011)

Naast inschrijvingskosten zijn er nog enkele additionele kosten. Het vervoer van en naar de club of toernooien moet bekostigd worden, er wordt vaak iets gedronken bij een schaakgelegenheid en sommigen kopen af en toe schaakboeken of ander schaakmateriaal zoals schaakstukken en een bord. Het vervoer is soms duurder dan het schaaktoernooi zelf, maar dit blijkt al bij al goed mee te vallen. Voor andere kosten bepaalt men zelf hoever men erin gaat. Dit vinden de ervaringsdeskundigen positief.

“Ja, dat valt mee, meestal is de grootste kost het treinticket eerder dan het inschrijvingsgeld, behalve bij meerdaagse toernooien, maar de prijzen zijn over het algemeen zeer beperkt, in tegenstelling tot sommige andere sporten waar zelfs komen kijken al veel kost.” (Dennis, 20 maart 2012)

“Boeken en ander materiaal, daarmee kan je zover gaan als je maar wilt. Ik ga daar niet ver in. En de zomertoernooien kosten mij even veel als een mooie zomerreis, dat is het mij zeker waard.” (Lieven, 16 november 2011)

BRUIKBAARHEID

In dit element van toegankelijkheid gaat het erom dat het schaakaanbod aansluit bij de noden van de spelers. De meeste ervaringsdeskundigen zijn erg tevreden over het diverse aanbod en kunnen in een schaakclub of op een toernooi activiteiten doen die men als nuttig ervaart. Het aanbod voldoet met andere woorden aan de vereisten van de bevrageden.

“Ja, zeker voor iemand met ASS.” (Mama Freek, 3 januari 2012)

“De nood aan zo’n hobby is bij mij zeer groot. Dus de bruikbaarheidsgraad is zeer groot voor mij. En dat ik dan niet met gelijke wapens kan blitzen neem ik er graag bij.” (Lieven, 16 november 2011)

“Bruikbaarheid was er voor ons wel, we ontmoetten er vrienden en vriendinnen, we konden met hen praten en met elkaar spelen.” (Paul, 19 maart 2012)

“Ik vind de activiteiten allemaal leuk, eigenlijk. Blitz heeft zijn charmes, rapid ook, competitie heeft zijn charmes, interclub ook. Je kan dat niet echt vergelijken met elkaar. Niks van de club, geen enkele soort partij of wedstrijd vind ik niet goed.” (Sander, 26 maart 2012)

De bruikbaarheid is echter niet voor iedereen even hoog. Langere officiële partijen lukken voor iedereen, maar snellere versies van het schaken zijn niet voor iedereen haalbaar.

“Wel, blitzen kan ik niet. Dat is een groot nadeel. Ik vind dat zeer hinderlijk. Ik kan ook geen rapidtoernooien spelen op een kwartier of een halfuur, dat lukt in feite ook moeilijk.” (Maxim, 25 november 2011)

BEGRIJPBAARHEID

De begrijpbaarheid van informatie en communicatie is belangrijk voor de toegankelijkheid. Deze is immers een pak hoger als de informatie en communicatie transparant, begrijpbaar

en duidelijk is. De meningen over de begrijpbaarheid van informatie zijn verdeeld. Sommigen ervaren hier geen problemen mee. De nodige informatie komt toe, en dit voor deze personen op een verstaanbare manier.

“Alles wat je moet weten, weet je wel en dat is het belangrijkste [...]” (Eriek, 17 maart 2012)

“Ik heb daar geen klagen van, Filip stuurt wel een keer een mail als er een toernooi is of Lieven stuurt wel een keer een mail om af te spreken.” (Lucien, 12 april 2012)

“Ja, ik vind dat de meeste informatie toch vrij duidelijk was. Als ik iets wou weten van wanneer een toernooi doorging, meestal vond ik dat wel.” (Sofie, 13 april 2012)

Verschillende anderen wijzen op gebreken op dit vlak. Het is afhankelijk van de club of aan dit element van toegankelijkheid tegemoet gekomen wordt. Schaakboeken, websites en schaakprogramma's zijn voor sommigen heel moeilijk te begrijpen. De boeken zijn onleesbaar en de websites of programma's hebben vaak een onlogische en onduidelijke structuur. Dit zorgt ervoor dat men het gevoel heeft schaaktechnisch minder snel te kunnen verbeteren dan anderen die hier minder of geen problemen mee ondervinden.

“Daar heb ik problemen mee, met schaakboeken. Ik zou graag schaakboeken kunnen lezen, maar ik weet niet hoe ik dat concreet zou kunnen doen. [...] Ik weet in feite niet hoe dat ik daaraan moet beginnen. En ook: wat je in feite ook hebt, je hebt heel veel schaakdvd's, dat je oefeningen kan maken enzo. Maar ik kan daar meestal niet mee werken. Ik kan bijvoorbeeld niet werken met Fritz, dat heeft zo een ingewikkelde structuur. [...] Ik vind het gewoon niet, hoe dat ik het moet doen.” (Maxim, 25 november 2011)

“Maar ik vind het niet altijd heel duidelijk hoe dat je moet met de website te werk gaan. [...] Ik begrijp het niet zo goed. Ik vind het vree raar. Fritz vind ik wel zeer ingewikkeld. Dat programma, ik vind dat een beetje ingewikkeld. Ik versta er niet zoveel van.” (Sander, 26 maart 2012)

Men geeft aan dat de begrijpbaarheid iets is waar eigenlijk niet veel aandacht aan besteed wordt door clubs of toernooiorganisatoren.

“Maar het is moeilijk, als je spreekt over kadervorming binnen clubs, is dat wel iets dat er meer aandacht aan besteed moet worden binnen clubs, inderdaad. Ik denk dat dat momenteel over alle clubs gezien een vrij zwak punt is.” (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

“Kijk al eens bijvoorbeeld als schaakclub of je website toegankelijk is. [...] En bijvoorbeeld al gewoon eens op de website van de club zetten van: “Kijk ja, wij maken er geen probleem van, kom gewoon af.” Gewoon expliciteren. Dat is geruststellend.” (Hans, 2 december 2011)

4.1.2. PARTICIPATIE

Participatie in het schaken is een belangrijk onderwerp dat vaak aan bod kwam gedurende dit onderzoek. Op verschillende gebieden in het schaken kansen krijgen, kan bijdragen aan een verhoging van de participatie. De mate waarin ervaringsdeskundigen deelnemen aan en deel zijn van schaaktoernooien en -clubs is globaal genomen groot. De participatie van personen met een visuele beperking vormt hierop een uitzondering. Verschillende barrières die zij aanhalen zorgen ervoor dat participatie niet altijd even eenvoudig te bereiken is.

De participatiemogelijkheden aan toernooien en in de club zijn dus groot, dit staat open voor een diversiteit aan personen. De geïnterviewden kunnen vaak zelf kiezen aan welke activiteiten men al dan niet deelneemt.

“Ook over de deelname ben ik tevreden. Aan de meeste toernooien kan je vrij makkelijk deelnemen.” (Eriek, 17 maart 2012)

“Wat de participatie betreft, die lijkt me behoorlijk goed op alle terreinen van het schaken.” (Hans, 2 december 2011)

“Voor ons is deelname geen probleem, omdat we als we wilden konden participeren aan alle activiteiten in de club.” (Pieter, 19 maart 2012)

“Ik ben blij dat ik nu gewoon tussen zienden ook schaakles kan geven, kan meedoen daar enzo.” (Marcel, 8 april 2012)

Ook binnen de club zelf is participatie voor de leden op verschillende manieren vlot mogelijk.

“Ik ben in de club van L. een zeer participerend lid. Er staan veranderingen op til, een paar mensen hebben hun mening gegeven, waaronder ik. En met mijn mening werd ook rekening gehouden. Omdat ik een visie heb, een zeer actief lid ben, hoor wat er leeft in de club, ... Ik ben een lid net als een ander.” (Lieven, 16 november 2011)

“Deelname aan toernooien was geen probleem, in het bestuur mee vergaderen konden we ook als we dat wensten, maar dit hebben we nooit gedaan.” (Paul, 19 maart 2012)

"Ik denk het zeker. Zelfs lesgeven is mogelijk. Of bijvoorbeeld webmaster zijn binnen een club. Secretaris of penningmeester." (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

Er is in de reglementen van het schaken een toevoeging voor personen met een visuele beperking. Het is op zich positief dat deze reglementen bestaan voor schakers die blind zijn of slecht zien. Op deze manier is het duidelijk dat er aandacht geschonken wordt aan hun participatie in het schaken.

"Ik vind sowieso, het een heel goede zaak, dat die reglementen die bestaan, [...] dat die mogelijkheid geven om blinden te laten participeren, daarin. Ik bedoel: in andere sporten ga ik ervan uit dat dat moeilijker te realiseren is." (Marcel, 8 april 2012)

Ondanks deze reglementering blijken er echter nog steeds verschillende barrières in het schaken voor personen met een visuele beperking te zijn. In dit onderzoek werden een viertal barrières aangehaald waar sommige van deze personen reeds mee te kampen hebben gehad.

Een eerste barrière is inherent aan het slecht zien of blind zijn zelf. Ondanks het feit dat er een reglement is en aanpassingen zijn ter bevordering van de participatie van deze personen, zijn er door het slechte zicht nog steeds bepaalde zaken waarvan men uitgesloten blijft. De deelname aan partijen van kortere duur of speciale vormen van het schaken is vaak moeilijk of onmogelijk, evenals het volgen van andere schaakpartijen. Dit kan zorgen voor afzondering en uitsluiting van andere schakers of toernooien en is dan ook een reële bron van frustratie.

"Blitztoernooien en rapidtoernooien zijn al niet aan mij besteed. Ik ben nog nooit verboden geweest om iets te doen. [...] Maar er zijn wel dingen die natuurlijk niet lukken omdat ik slechtziend ben. Ik kan niet blitzen, ik kan geen rapidtoernooien spelen, ik kan geen doorgeefschaak spelen of randomchess.[...] Dan kan ik niet meedoen. Ten eerste omdat ik de stelling niet kan meevolgen en ik kan ook gewoon niet blitzen. Dus wat dat betreft zit ik wel zo'n beetje afgesneden van de rest. Dat vind ik wel heel beu, want tussen mijn partijen in kan ik niet meevolgen." (Maxim, 25 november 2011)

"[...] een blitztoernooi is al heel moeilijk voor mij." (Sofie, 13 april 2012)

"Wat ook voor hun moeilijk is, is natuurlijk de partijen volgen. Dat kunnen zij dus niet, natuurlijk."[...] door de handicap, als het snel moet gaan, gaat dat natuurlijk niet voor hen. Dat is niet te doen. [...] En natuurlijk van die speciale schaakdingskes, al die

doorgeefschaakskes, dat is natuurlijk ook niet te doen.” (Albert, significante informant, 7 april 2012)

Een tweede barrière die naar boven kwam, is er een van onaangepast materiaal. Ondanks het feit dat er reeds veel aangepast materiaal bestaat, zijn er op dit vlak soms toch nog problemen. Het materiaal om les te geven of te volgen is vaak onleesbaar en dus onbruikbaar voor personen met een visuele beperking. Ook een aangepaste schaakklok die bruikbaar is voor hen, is vaak niet voorhanden, met de problemen van dien.

“Lesgeven is ook niet zo heel ideaal. Omdat je dan, je moet dan toch al een boekje hebben en je moet dan vandaaruit kijken wat je gaat geven. Dan moet je dat allemaal vanbuiten kennen. En als je moeilijker dingen gaat geven, dan is dat niet zo eenvoudig volgens mij.” (Sofie, 13 april 2012)

“Omdat het probleem was: je had dan de overgang naar de digitale klok en ik had wel nog een mechanische brailleklok. Maar ja, wat ik wel begreep, heel veel spelers wilden daar niet meer mee spelen. En die was ook nooit zo zuiver, dat was ook wel zo. Ik had er nooit het volste vertrouwen in. Die digitale klok, dat was ook wel beter.” (Hans, 2 december 2011)

Een derde barrière die verscheidene malen aangehaald werd, betreft de interpretatie van richtlijnen, codes, regels en wetten. Binnen de interpretatie van de bestaande reglementering voor personen met een visuele beperking is er een onduidelijkheid in verband met de assistentie van personen met een visuele beperking. Het is vaak onduidelijk wie ervoor dient te zorgen dat deze assistent aanwezig is. Deze onduidelijkheid kan leiden tot onzekerheid en soms zelfs problemen. Voor sommigen is dit zelfs een reden om niet deel te nemen aan toernooien.

“Wel blijf ik herhalen dat er duidelijkheid moet komen over de assistentie bij partijen, want dat blijft visueel gehandicapte spelers afschrikken om naar ziende toernooien te gaan. Zodra een tegenstander weigert je zetten te doen, heb je een serieus probleem.” (Hans, 2 december 2011)

De vierde en laatste barrière voor participatie, die naar boven kwam in dit onderzoek, gaat over een gebrek aan aangepaste lessen voor personen met een visuele beperking. Meestal wordt bij de lessenreeksen geen rekening gehouden met hen. Dit zorgt ervoor dat zij vaak niet kunnen verbeteren op schaaktechnisch vlak en op die manier minder gemotiveerd zijn voor hun hobby.

“[...] wat misschien kan, ze organiseren soms jeugdlessen, dat ze eigenlijk ook eventueel iets doen om ook blinde spelers wat beter te laten worden, bijvoorbeeld. Dat zou eventueel wel kunnen interessant zijn. [...] als je ergens iets geeft van les, dat je het ook moet kunnen openstellen voor blinden.” (Albert, significante informant, 7 april 2012)

Deze laatste barrière komt niet enkel voor bij personen met een visuele beperking. Vele lesgevers weten vaak niet hoe ze moeten omgaan met kinderen met een beperking en/of label. Er wordt hier ook geen rekening mee gehouden in de opleiding tot lesgever of in het bestaande lessenpakket, ondanks het feit dat men de trend ziet dat er meer kinderen met een beperking en/of label naar schaakclubs trekken. Aangepaste lessen en hierop voorbereide lesgevers zouden kunnen bijdragen aan een verhoogde participatie door deze kinderen.

“Ik denk dat het tegenwoordig voornamelijk de jeugdwerkingen zijn die geconfronteerd worden met mensen met een beperking. Misschien minder met een fysieke, maar misschien met iets mentaals à la autisme of iets anders wat afwijkend gedrag zou kunnen zijn van de norm. Het probleem is: de meesten zijn daar niet klaar voor. En dat is eigenlijk wel jammer. Want ik denk dat het wel een verrijking zou kunnen zijn voor de meeste clubs moesten ze weten hoe ze erop moeten reageren. [...] Het is echt wel iets relevants. [...] die mensen kunnen perfect functioneren binnen de schaakwereld.” (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

4.2. INDUCTIEVE THEMA'S

4.2.1. DE BETEKENIS VAN HET SCHAKEN

Een eerste thema dat naar boven kwam in dit onderzoek, behelst de betekenis die de ervaringsdeskundigen toeschrijven aan het schaken. Hierbij heb ik twee subthema's onderscheiden. Eerst wordt er stilgestaan bij de betekenis die men toekent aan het schaken. Vervolgens gaat het over het belang dat men toeschrijft aan het schaken in het leven.

SCHAKEN IS ...

Schakers geven vaak een eigen betekenis aan het schaakspel. Deze manier waarop men het schaken benadert is meestal uniek. De betekenis die iemand geeft aan zijn hobby, is gekleurd door de individuele ervaringen van deze personen en is vaak de reden waarom men het graag doet. Het is dan ook bepalend voor de ingesteldheid waarmee men naar de club trekt, toernooien speelt of hoe men zich bij of na het spelen van een spelletje schaak voelt. Globaal genomen kwamen er in de interviews een vijftal verschillende betekenissen naar boven. Deze betekenissen staan niet per se los van elkaar, ze kunnen immers ook gecombineerd voorkomen bij dezelfde persoon.

Ten eerste benaderen sommigen het schaken vanuit een logisch, wiskundig standpunt. Het analytische en de logica van het spel trekt hen aan. Het feit dat het spel vaak wiskundig verklaard kan worden en er ver gerekend kan worden, is hierbij een motivatie om te schaken. Vanuit deze invalshoek speelt geluk ook niet zo'n grote rol in het schaken, zeker niet als het vergeleken wordt met andere gezelschapsspelletjes.

“De schoonheid van het schaken zit er hem vooral in dat, schaken is pure analytische wiskunde eigenlijk. Als je dat bekijkt. Dat was vroeger ook mijn beste vak op school.”
(Cornelis, 4 januari 2012)

“Je moet heel logisch nadenken, je probeert ook gestructureerd na te denken. [...] Ik zeg niet dat dat altijd lukt, maar zo probeer je wel te denken. En dat vind ik er wel mooi aan, je probeert toch op een heel systematische manier een probleem op te lossen. En dat vond ik er heel belangrijk aan.” (Hans, 2 december 2011)

[...] als ik iets kan doorrekenen, dan is het veel spannender. [...] Ik wil hard rekenen. [...] Ik heb een hekel aan geluksfactor in spelletjes. Het is te zeggen: ik vind een geluksfactor in een spelletje kunnen, maar een spel als Monopoly, dat is niks anders dan geluk. Dat is gewoon die twee dobbelstenen gooien en zien op welk veld je komt.

Daar zit niks van tactiek ofzo in. Ik wil graag mijn lot zoveel mogelijk in eigen handen kunnen hebben.” (Dennis, 20 maart 2012)

Ten tweede ervaren verschillende ervaringsdeskundigen het schaken als een kunst, vanuit de schoonheid van het spel. Hierbij gaat het meestal niet zozeer om het winnen of het ver uitrekenen van varianten, maar eerder om de esthetiek van het spel, die je als speler creëert. Het schaken kan hier dus ook benaderd worden als een bezigheid waarin je je creativiteit kwijt kan.

“Het feit is dat mijn grote kracht mijn creativiteit is, mijn plezier en zo de extra zetten die ik erbij kon bedenken en de offers en de energie.” (Quinten, 10 december 2011)

“Dat zeg ik ook altijd tegen mensen die niet kunnen schaken, om zo'n beetje het esthetische gevoel uit te leggen bij schaken. Inderdaad, je begrijpt veel meer dan dat je zelf kunt. [...] Maar het is zeker zo, over de hele lijn, dat ik met veel plezier aan alles van het schaken terugdenk. En ook gewoon veel mooie partijen, veel mooie stellingen. En ook, als ik nu partijen bekijk, dan is het echt om mooie dingen te zien.” (Hans, 2 december 2011)

“Ja en de kunst enzo. Want schaken is eigenlijk ook een soort kunst op een bord eigenlijk.[...] Zo schoon mogelijke combinaties opsteken en proberen een sterkere tegenstander te verslaan. Dat merk ik echt wel, dan speel ik veel mooiere partijen.” (Cornelis, 4 januari 2012)

Ten derde is het schaken voor sommigen een sport. Er is reeds sinds enige tijd een (politieke) discussie aan de gang over het feit of het schaken al dan niet benaderd dient te worden als een sport. Ook binnen de schaakwereld bestaat er hierover vaak geen consensus. Sommigen beleven het schaken echter – soms erg intens – wel als een sport.

“Voor mij is schaken een sport. Ik kan me voorstellen, ik heb een sterk vermoeden, wat het is om een mooie goal, of zoiets, te maken. Dit gevoel mezelf kunnen geven betekent heel veel voor mij. Niets anders dan schaken kan me dat geven, denk ik. Daardoor kan ik ook een competitiebeest zijn, fysiek en mentaal afgemat zijn, blij en ontgoocheld zijn, mij voorbereiden... Niemand zal twifelen dat schaken voor mij een sport is.” (Lieven, 16 november 2011).

“[...] schaken is dus echt wel dé sport in feite om mensen te integreren, want ik kan geen andere sporten doen.” (Marcel, 8 april 2012)

Ten vierde zien sommigen het schaken vooral als een vorm van training voor de hersenen en het geheugen. De focus ligt hierbij op het mentale aspect.

"[...] ook voor mijn geheugen meer te trainen." (Marieke, 20 maart 2012)

"Ik kon m'n hersenen trainen." (Sofie, 13 april 2012)

"Hij had toen gezegd van: "Je zou dan beter gaan schaken". Omdat hij zelf ook een zoon heeft die hoogbegaafd is, die in de schaakclub zat. [...] een uitdaging op het denken." (Mama Freek, 3 januari 2012)

De vijfde betekenis tenslotte, is er één waarbij je het schaken ervaart als iets dat je persoonlijk vooruithelpt. Dit kan op sociaal gebied zijn, maar het kan ook zorgen voor een verhoogd zelfvertrouwen.

"Schaken heeft me ook echt sociaal ook heel erg geholpen. [...] ik vond dat echt enorm leuk. En ik kon het ook goed, en dat geeft je zelfvertrouwen." (Quinten, 10 december 2011)

"Voilà, daar ben ik 100% zeker van, dat je daar zelfvertrouwen opdoet. En vertrouwen op je eigen, niet op uw team van uw voetbal of wat weet ik daar allemaal." (Niels, significante informant, 18 november 2011)

HET BELANG VAN SCHAKEN

De ervaringsdeskundigen gaven blijk van een erg uiteenlopend relatief belang dat toegeschreven wordt aan het schaken. Waar dit voor enkelen de grootste en enige hobby in hun leven is, die ze voor geen geld ter wereld zouden kunnen missen, is dit voor anderen slechts een bezigheid die gemakkelijk vervangen zou kunnen worden door iets anders.

Voor sommigen is schaken een verslaving, een passie en dus een bezigheid waar ze nooit mee zouden willen stoppen. Het is een onmisbaar deel van hun leven, ze kunnen zich het leven maar moeilijk voorstellen zonder het schaakgedeelte. Het is de belangrijkste hobby in hun leven, de eventuele andere hobby's die ze beoefenen zijn niet belangrijker dan het schaken en komen vaak op de tweede plaats. Zonder het schaken zouden zij zich vervelen of zich slecht voelen.

"[...] schaken is voor mij meer dan een sport, het is meer een passie eigenlijk.[...] Alhoewel dat ik naast schaken ook wel biljart, hier. Maar dat is zo meer tijdverdrijf.[...] Maar ik zou me wel hard vervelen zonder het schaken." (Cornelis, 4 januari 2012).

“Ja, het is echt een passie, ja.” (Lucien, 12 april 2012)

“[...] met een verslaving kan je niet stoppen. [...] Er zijn ergere verslavingen. (Lieven, 16 november 2011)

“Ze mogen het ook niet afpakken. Ik zou heel kwaad zijn moesten ze zeggen: “Je mag niet meer gaan schaken.” [...] Maar ik kan daar moeilijk mee stoppen. Ik denk dat ik er een beetje aan verslaafd ben, aan schaken. [...] Ik zou me slecht voelen zonder het schaken. [...] Schaken is mijn grootste hobby, zeker.” (Sander, 26 maart 2012)

“De zondagvoormiddag zou ik me vervelen, als ik hier zit.” (Freek, 3 januari 2012)

Naast dit zelf spelen, kan ook het lesgeven echt een bezigheid zijn die men met erg veel passie beoefent.

“[...] ik ben daar nu mee bezig al sinds '90-'91, en ik doe dat nog altijd even graag. Geef mij morgen een nieuwe groep beginners en ik ga daar met plezier aan beginnen.” (Marcel, 8 april 2012)

Voor sommigen is het schaken slechts één van de hobby's die ze beoefenen. Het wegvallen van het schaken kunnen zij zich dan ook vrij realistisch voorstellen. Sommige van deze ervaringsdeskundigen zijn dan ook minder gaan schaken of zelfs gestopt met schaken.

“Ik schaak, ik zit in een koor, ik ben een wargamer.[...] Het meeste tijd steek ik in koor en wargames, de laatste tijd. [...] Moest ik stoppen met schaken zou ik om te beginnen eindelijk eens wat vrije tijd hebben.” (Dennis, 20 maart 2012)

“Wij zijn eigenlijk gestopt van: Het is goed geweest.” (Pieter, 19 maart 2012) “Ja, het is mooi geweest, het is fijn geweest, nu willen wij misschien iets anders doen.” (Paul, 19 maart 2012)

“Ik steek het meeste tijd in torbal momenteel. [...] Het schaken is niet onmisbaar, maar het is natuurlijk wel iets leuk. Ik denk dat er wel belangrijkere dingen zijn in het leven dan schaken.” (Sofie, 13 april 2012)

4.2.2. SOCIALE INTERACTIE

Alle ervaringsdeskundigen vinden sociale interactie een belangrijk element in het schaken. Voor velen is het sociale aspect van het schaken de hoofdmotivatie om naar de schaakclub te gaan of toernooien te spelen. Dit thema bestaat uit vier onderdelen. Het eerste subthema

gaat over vrienden en het sociaal netwerk in de schaakwereld, het tweede deeltje behandelt de concepten tolerantie en vooroordelen, het derde thema gaat over plezier maken en het vierde subthema tenslotte behandelt het praten met anderen in de schaakwereld over hun label of beperking.

VRIENDEN EN SOCIAAL NETWERK

Schaken is voor vele ervaringsdeskundigen een hobby die gezorgd heeft voor het opbouwen van een degelijk sociaal netwerk. Vaak wordt ook aangegeven dat er hartelijke vriendschappen zijn ontstaan dankzij het schaken. De schaakwereld heeft een erg belangrijke sociale functie. Positieve ervaringen in het schaken worden erg vaak geassocieerd met andere personen waar men heel goed mee overeenkomt.

“Leuk aan schaken vind ik de mensen van de club enzo.” (Freek, 3 januari 2012)

“Dus Matthias was een goede schaakvriend. En toen op de middelbare school kwamen daar Thibaut bij en Boris. [...] En dat was zo'n beetje de 'fab four'. [...] Wat ook meespeelt, is het feit dat het ook allemaal echt belangrijke vrienden zijn geworden. [...] vooral Boris, ook een speler van toen. Dat is eigenlijk nog steeds mijn beste vriend. Als ik nu even naar België kom, dan zie ik hem ook nog altijd. Dat gaat eigenlijk nog zelden over schaken, maar ja, het is toch bepalend geweest. (Hans, 2 december 2011)

“Ik heb veel gehad aan de mensen waar dat ik veel contact mee had. Ook aan Lieven. Maar nu schaken we niet meer en zien we mekaar ook weinig of niet. Het is dus een manier om contacten op te bouwen.” (Marieke, 20 maart 2012)

TOLERANTIE EN VOORoorDELEN

Volgens de meeste ervaringsdeskundigen is het schaakpubliek over het algemeen erg tolerant. Globaal genomen vindt men ook dat er eerder weinig vooroordelen aanwezig zijn. Velen hebben dan ook een visie of hypothese over waarom de schaakwereld dan wel zo tolerant wordt ervaren. Deze liggen vaak uiteen en zijn niet eenduidig.

“Ik denk dat de schaakwereld op zich een zeer tolerante omgeving is.” (Dennis, 20 maart 2012)

“Neen hè, ik denk niet dat ze vooroordelen hadden, dat denk ik eigenlijk niet.” (Pieter, 19 maart 2012)

“De mensen daar respecteerden me, omdat ze me nog niet kenden van voordien. En ze respecteerden me veel beter dan mensen op school indertijd. [...] Vooral omdat ze geen vooroordelen hadden tegenover mij, denk ik.” (Quinten, 10 december 2011)

“Maar ik denk wel dat ik kan stellen dat de tolerantie tegen dergelijke mensen binnen de schaakwereld wel heel groot is. Ik denk wel dat in vergelijking met andere sporten, dat de tolerantie groot is [...]” (Maarten, significante informant, 8 april 2012)

De meeste bevroegden hebben wel al eens een negatieve ervaring meegemaakt met andere schakers, die wel blijk gaven van onsportiviteit, een lage tolerantiegrens of het hebben van vooroordelen. Men ziet dit echter als op zichzelf staande gevallen, die de algemene visie op dit subthema niet perse negatiever kleuren. Dit zijn veelal alleenstaande gevallen en personen, waar men zich eerder weinig van aantrekt.

[...] je hebt al eens een onsportieve tegenstander. Kijk, ik herinner mij bijvoorbeeld in Lost Boys, de laatste ronde [...] Ja, ik begreep dat die man gefrustreerd was [...] Het eerste dat hij zei was, hoe zei hij het ook weer precies? “Je hebt terecht gewonnen, maar ik heb mij toch door die zetten te moeten aankondigen toch niet kunnen concentreren.” Jaaa... Dan denk je van, “Man, donder op.” Ik bedoel: flauw, flauw, flauw. [...] Maar het was zeldzaam, echt zeldzaam. (Hans, 2 december 2011)

“Wij speelden een toernooi, de blindenschaakkring hier organiseerde elk jaar een toernooi van drie ronden op een dag. [...] ik heb geweten dat ik de derde ronde tegen iemand moest spelen rond de 2000 elopunten. Ik had 1900 à 1950. En toen hij wist dat hij tegen mij moest, is hij vertrokken, omdat hij tegen een blinde niet wou spelen. [...] Ongelofelijk, dat is wel het ergste of eerder meest flagrante wat ik heb meegemaakt.” (Geert, 16 januari 2012)

PLEZIER

Velen komen naar de schaakclub voor het plezier. Fun maken en zich amuseren is heel erg belangrijk voor de ervaringsdeskundigen. Het gaat voor hen in het schaken niet enkel om het winnen, maar ook om het plezier erbij. Het is hun hobby, niet hun beroep, een onderscheid dat men erg duidelijk maakt. Schaken is een interregionale en -nationale bezigheid. Het op reis gaan en op veel plaatsen komen wordt ervaren als een heel plezierig neveneffect van het schaken.

“Maar door dat schaken, was je wel met wat vrienden. Ik kwam op heel wat plaatsen. [...] wij waren elk weekend wel ergens naartoe.” (Geert, 16 januari 2012)

“Schaken was een fantastische tijd. In de zin dat ik er ook heel veel plezier aan beleefd heb, van alles wat errond hing. [...] ook het reizen bijvoorbeeld, want ik heb heel veel in het buitenland gespeeld. Ik was ook de eerste om in contact te komen, op vrij jonge leeftijd, veel jonger dan andere kinderen, toen ik een jaar of 13 à 14 was, met vreemde talen en culturen.” (Hans, 2 december 2011)

“Ik rij met de auto en dan heb ik ja, vier schakers mee in mijn auto. Dan gaan we ginder een toernooi gaan spelen. [...] het schaken is toch wel een beetje belangrijk nog. Maar het wordt toch ietsje meer bijkomstig.” (Albert, significante informant, 7 april 2012)

Een heel belangrijk element in een schaakclub of op toernooien, is de factor 'sfeer'. Dit is voor vele ervaringsdeskundigen cruciaal in een club. Over de ganse lijn wordt dit als positief ervaren in de eigen club, sommigen zien het wel als iets clubafhankelijks. Een kleinere club kan hierbij een voordeel zijn. Ook een toernooi wordt vaak uitgekozen op basis van dit element.

“Ik denk echt specifieke vereisten voor een schaakclub is dat de sfeer goed is, dat ze u respecteren, maar ja, dat is overal zo, vind ik. Wat ik ook wel tof vind is ook wel een kleine ploeg. Allé klein, ik weet niet, 30 of 40 leden.” (Eriek, 17 maart 2012)

“De sfeer is wel belangrijk.[...] Iedereen hangt zo'n beetje aan mekaar en als er iets is ook... het is echt zo een vriendenclub.” (Lucien, 12 april 2012)

“Ik doe dat wel graag schaken. Ik zit achter dat bord, ik drink iets, ik kijk naar mijn stelling. Ik hou van die sfeer van het schaken, van die wereld.” (Maxim, 25 november 2011)

“Awel, ik ben heel welkom, in alle schaakclubs voel ik mij heel welkom. Ik voel me echt goed in de schaakclub. Dat is echt wel een leuke sfeer.” (Sander, 26 maart 2012)

Men vindt dat het in schaken niet enkel draait om het winnen van de schaakpartij. Eens een nevenactiviteit doen, buiten het officiële schakcircuit, met andere schakers, club- of leeftijdsgenoten wordt als fijn ervaren. Ook het spelen van bepaalde leuke varianten van het schaken of het spelen van snelschaakpartijen, vinden sommige ervaringsdeskundigen erg fijn. Anderen kunnen hier, vanwege hun label/bepierking, niet aan meedoen en vinden dit dan weer een minpunt.

“Gewoon, om die sfeer te creëren is er gewoon van de leiders van de schaakclub een stap nodig. En in sommige clubs staan die dichterbij de leden dan anderen. Maar als je dan eens samen gaat bowlen of karaoke, je gaat merken dat die sfeer beter wordt en dat klikt ook echt veel beter.” (Quinten, 10 december 2011)

“Ik ben een enorme liefhebber van de doorgeefschaakaspecten. [...] Je hebt nog een aantal soorten schaak. [...] Het leukste dat ik tot nu toe al gedaan heb, is de Nacht van de Kameleon. Dat heeft gewoon zijn charme. Gewoon die 24u aan een stuk blitzen. Ze mogen dat meer doen.” (Dennis, 20 maart 2012)

“En inderdaad dus alle plezierige dingen die er dan nog bijkomen, zoals blitzen bijvoorbeeld. Daar kon ik eigenlijk evenveel plezier aan beleven als aan een serieuze partij.” (Hans, 2 december 2011)

“Ik kan niet blitzen, ik kan geen rapidtoernooien spelen, ik kan geen doorgeefschaak spelen of randomchess. Al die zaken kan ik niet.” (Maxim, 25 november 2011)

PRATEN OVER HUN LABEL/BEPERKING MET ANDEREN

Vele ervaringsdeskundigen hebben een sterke mening omtrent het al dan niet praten met andere schakers over hun beperking of label. Door de band genomen is dit vooral een issue bij personen met een minder zichtbaar label, omdat zij ervoor kunnen kiezen of ze het geheim houden of niet. Personen met een duidelijk zichtbare beperking kunnen er minder snel voor kiezen om dit geheim te houden. Globaal genomen praat men er niet spontaan over, maar zal men het er wel over hebben indien ernaar gevraagd wordt. Sommige personen worden wel sneller ingelicht, zoals bijvoorbeeld de verantwoordelijke lesgever. Rond dit onderwerp ervaart men zo goed als geen negatieve zaken.

“Er zullen er wel een paar zijn dat dat geweten hebben, maar... Tuurlijk, de meeste verschieten ervan. Ze zeggen: “Ja, als jij mij dat niet had gezegd, ik had u dat zeker niet nagegeven.” Ik loop daar ook niet graag mee te koop.” (Eriek, 17 maart 2012)

“Mensen merken niet meer dat ik ADHD heb. Ze merken wel dat er iets mis is, maar ze weten niet dat het ADHD is. En ik zeg dat pas, ik zorg ervoor dat dat pas na een maand, anderhalve maand duidelijk wordt. Dat ze dat vooroordeel niet meer hebben. Want ze kennen me dan al als een ander persoon en ze weten dat al.” (Quinten, 10 december 2011)

4.2.3. PERSOON ALS SCHAAKSPELER

Een volgend thema dat vaak aan bod kwam, gaat over het spelen van schaakpartijen en -toernooien zelf. Het gaat hierbij in tegenstelling tot het vorige thema 'sociale interactie', om het schaaktechnische en wat er gepresteerd wordt op het bord. Zo goed als alle ervaringsdeskundigen gaven aan dat ze het schaken zelf ook erg belangrijk vinden. Het schaakbord is datgene wat hen verbindt met de anderen. In dit thema kwamen vier subthema's naar voren: de gelijkwaardige relatie, het winnen, sterkte en ambitie en concentratie.

“Ja, ik vind: je gaat om te schaken, niet enkel om 's avonds in de bar te zitten. [...] het schaken is nog altijd prioriteit. Dat is prioriteit nummer één.” (Geert, 16 januari 2012)

GELIJKWAARDIGE RELATIE

Het eerste subthema is het hebben van een gelijkwaardige relatie met de tegenstander. Hierbij wordt de beperking of het label (grotendeels) weggewerkt, doordat men zich met de andere persoon gaat meten op het schaakbord. De ervaringsdeskundigen zijn meer dan hun beperking/label en hebben het gevoel respect te krijgen omwille van hun sterkte. Men is verbonden met de tegenstander via het schaakbord.

“En ik denk dat dat ook belangrijk is geweest voor mezelf, [...] juist dat je heel veel respect kreeg. Omdat ja, je bent wel als blinde, haal je dan een goeie rating en goeie resultaten.” (Hans, 2 december 2011)

“In L. ben ik 21 jaar lid, en ben daar perfect geïntegreerd. Ik speel in de eerste reeks en in de eerste interclubploeg. Dat help natuurlijk wel. Moest ik een slecht interclubjaar hebben, dan mag ik logischerwijs weer in vijfde afdeling gaan spelen. Dus gelukkig is er ook geen sprake van positieve discriminatie. Nieuwe leden zien dit en beschouwen mij dan héél vlug als redelijk schaker die naast bruin haar ook toevallig een handicap heeft en niet omgekeerd.” (Lieven, 16 november 2011)

“Wat het schaken betreft had ik eigenlijk geen beperkingen.” (Geert, 16 januari 2012)

WINNEN

Het schaken draait ook voor een stuk rond het winnen van de partij. Af en toe een partij winnen is iets wat iedereen aangeeft te willen. Het is frustrerend om vaak te verliezen. Zeker een overwinning tegen een betere speler wordt gesmaakt.

“Ja, ik wil graag winnen.” (Freek, 3 januari 2012)

“Zo een keer iemand verslegen van 2000 elo, dat vond ik wel leuk. Dat wil ik zo nog een keer beleven, ja.” (Lucien, 12 april 2012)

“Maar het was denk ik al een jaar of twee dat mijn motivatie weg was. Ik deed het wel nog, maar ik ben eigenlijk aan het niveau van Lieven begonnen en ik ben dan tot 1600 elopunten geraakt en dan plots begin je te zakken, terug te zakken, te zakken. En dat motiveert niet.” (Marieke, 20 maart 2012)

STERKTE EN AMBITIE

In het schaken geeft de elo-rating de sterkte weer. Sommige ervaringsdeskundigen vinden dat hun sterkte hier adequaat door weergegeven wordt, anderen vinden dan weer dat ze ondergewaardeerd zijn.

“Ik heb 1841, twintig jaar schaken en beweren dat je elo je waarde niet weergeeft, vind ik vreemd.” (Lieven, 16 november 2011)

“Ik heb 1346. [...] ik vind dat ik wel hoger moet. Maar ik heb ooit nog 1643 gehad.” (Lucien, 12 april 2012)

“Ik vind dat ik meer waard ben. [...] Ik denk dat ik tussen de 1700 à 1800 waard ben.” (Eriek, 17 maart 2012)

Enkelen zijn ook van mening dat ze sterker zouden schaken moesten ze geen beperking of label hebben.

“Het enige frustrerende dat ik vind aan het schaken is mijn lage elo. Ik heb maar 1200 en ik kan dat in feite niet goed verdragen. Zo zit ik natuurlijk volledig in de achterste regionen van mijn club. Ik wil mij in feite een beetje bewijzen, vaak. Dat is eigenlijk een probleem dat ik heb door mijn ogen. [...] Maar ik denk als ik goed zou zien, dat ik direct beter zou zijn.” (Maxim, 25 november 2011)

Vaak geeft men blijk van ambities in het schaken. Ambities variëren heel erg. Sommigen hebben vooral ambities op vlak van schaaksterkte, anderen meer in het zich amuseren bij het schaken.

“Ik zou toch nog graag een titel bereiken. Ook al is het maar Fide-meester. Ook al is het bijvoorbeeld geen internationaal meester, maar ik zou toch nog een titel willen

bereiken. [...] En qua arbitrage, toch ook wel internationale arbiter.” (Cornelis, 4 januari 2012)

“Ik weet dat ik niet veel zal halen, maar mijn streefdoel elopunten is 1500. Als ik 1500 elopunten zou halen, zou ik wel heel blij zijn.” (Sander, 26 maart 2012)

“Als je puur schaakgerelateerd zou zeggen, als ambitie: gewoon fun hebben. Niet echt ambitie om iets te behalen.” (Dennis, 20 maart 2012)

Anderen hadden vroeger ambities, maar zijn daar wat op teruggekomen of hebben ze verlegd naar het leren schaken van anderen.

“Ja, dus mijn ambitie is totaal verlegd. [...] Ik kan mijn eigen nog wel wat verbeteren, maar wat is dat dan? Twintig of dertig elo? Wie zit daarop te wachten? En dan had ik zo: ik kan een ambitie hebben om andere mensen te leren schaken. Dat is gewoon doodleuk.” (Marcel, 8 april 2012)

CONCENTRATIE

Een vierde subthema dat aan bod kwam bij de schakers als schaakspeler, is de concentratie tijdens het spel. De meerderheid gaf aan erg gefocust te zijn op het schaakbord. Een grote focus kan helpen om de concentratie hoog te houden en te genieten van de partij. De hierbij gepaard gaande rust en stilte kan de stress even wegnemen en ervoor zorgen dat men tot rust komt.

“Tijdens schaakmatchen kwam ik meer tot rust dan op andere momenten. [...] En ik had gelijk geen ruimte meer om met andere dingen bezig te zijn, dus dat was gelijk een cocon voor mij.” (Quinten, 10 december 2011)

“[...] mijn concentratie bleef hoog. Ik bleef drie uur aan mijn bord zitten.” (Marieke, 20 maart 2012)

“[...] ik kan mij echt wel goed concentreren op iets, eigenlijk. Dat is ook wel nodig, denk ik.” (Sofie, 13 april 2012)

“[...] in interclub zat ik dan zo dicht bij de scheidsrechter. [...] Hij was daar zo met blaadjes aan het doen, dat gaf mij rust. Dat zat ik dan te denken azo. En azo gewoon genieten van de stilte.” (Sander, 26 maart 2012)

Als men zelf niet aan zet is, is er wel ruimte om eens rond te kijken of niet ten volle geconcentreerd te zijn op de schaakpartij.

“Ja, maar ik kan ook wel niet stilzitten aan mijn bord. Dus in feite zit ik aan mijn bord ofwel te denken, ofwel loop ik vaak rond, versta je? Ik kan ook niet te lang stilzitten en te lang denken.” (Maxim, 25 november 2011)

“Dat is ook wel eens tof om uw problemen te vergeten en ik probeer gefocust te blijven. Soms ga ik ook wel eens rondlopen als de tegenstander aan het zetten is.” (Eriek, 17 maart 2012)

De concentratie kan verstoord worden door verschillende elementen. Zowel externe als interne elementen kunnen hierbij een rol spelen. Het afgezonderd zitten van veel lawaai, is iets wat als helpend ervaren wordt.

“Maar als ik door externe factoren afgeleid wordt dan heb ik meestal een probleem. [...] Ja, meestal lawaai of iets anders. Dus bijvoorbeeld als ze met een stoel zitten te schuiven. Of als de tegenstander met iets zit te wiebelen. [...] Een tikkende klok of mensen met een bic.” (Cornelis, 4 januari 2012)

“En ook met heel veel lawaai, dan heb ik het moeilijk om mij daarop te concentreren.” (Maxim, 25 november 2011)

“Dus de tafeltjes echt apart en ergens is het ook wel beter dat de schaakzaal afgescheiden is van het rumoer.” (Quinten, 10 december 2011)

4.2.4. (ON)AFHANKELIJKHEID EN AANPASSINGEN

De mate waarin de ervaringsdeskundigen afhankelijkheid of onafhankelijkheid ervaren in de schakwereld bleek een belangrijk thema in dit onderzoek. Een consequentie van het feit dat een persoon met een beperking of label gaat schaken, is dat er soms aanpassingen gemaakt (moeten) worden. Deze aanpassingen of hulpmiddelen zorgen er vaak voor dat er op een gelijkwaardige manier geschaakt kan worden tegen elkaar. Men beoogt hierbij meestal een zo hoog mogelijke zelfstandigheid. Dit thema is opgedeeld in vier subthema's: het eerste subthema is (on)afhankelijkheid en zelfstandigheid, het tweede deel gaat over aanpassingen, het derde subthema omhelst hulpmiddelen en het vierde deel gaat tenslotte over begeleiding en assistentie.

(ON)AFHANKELIJKHEID EN ZELFSTANDIGHEID

Men ervaart op vlak van afhankelijkheid en zelfstandigheid vaak op verschillende gebieden in het leven problemen. In het schaken is dit niet anders. Het is onder andere zo dat sommigen op bepaalde gebieden afhankelijk zijn van anderen om te kunnen gaan schaken.

Een terugkerend element hierin, is het niet autonoom zijn in vervoer van en naar toernooien of de club. Vaak is men afhankelijk van het openbaar vervoer of andere spelers, wat als negatief ervaren wordt.

“[...] ik heb dat ene keer meegedaan, dat was in Aalst. Dat vond ik ook wel een goed toernooi. Oké, dat was een keer in de week, de woensdagavond, negen rondes lang. Dan vond ik dan ook weer ambetant. Ja, geraak je er? Hoe geraak je daar? Ja, dat is ook weer zo van... afhankelijk zijn van andere mensen, dat heb ik dan weer liever niet, eerlijk gezegd. [...] Dat heb ik op zich het liefste, dat ik es kan zeggen: Nu vertrek ik.” (Cornelis, 4 januari 2012)

“[...] je bent afhankelijk, ik zal het zo zeggen. En ja, dat is voor veel dingen zo. Als je dan ergens de zaterdag of de zondag naartoe moest en je had geen vervoer, dan moest je leren met de trein rijden. Je leert wel veel dingen zelfstandig door het openbaar vervoer te gebruiken. [...] Maar dan ben je op uw beurt weer afhankelijk van het openbaar vervoer. (Marcel, 8 april 2012)

Kleine dingen, die vaak vanzelfsprekend zijn voor de grote meerderheid van de schaakpopulatie, vormen soms een struikelblok door beperking of label. Het gaat hierbij meestal om kleine praktische zaken die geregeld moeten worden, maar wel als storend of frustrerend ervaren kunnen worden. Doordat men hierbij vaak hulp moet vragen van anderen, gaat dit ook gepaard met afhankelijkheid.

“[...] u kent waarschijnlijk de stappenmethode. Dat is met boekjes en papier. En dan notatieformulieren van de partijen. Ja, ik moet dat ook allemaal lezen, hé.” [...] Maar dus: dat is ook een visueel probleem, dat zijn die notaties en het oefeningen oplossen.” (Marcel, 8 april 2012)

AANPASSINGEN

Het tweede subthema gaat over de aanpassingen die men maakt om bovengeschetste problemen te voorkomen of op te lossen. Sommige kleine aanpassingen worden geregeld door de ervaringsdeskundigen zelf, andere aanpassingen worden dan weer gemaakt in samenspraak met de clubleiding of toernooiorganisatie. Het uiteindelijke doel is meestal om zo zelfstandig mogelijk te kunnen gaan schaken. Er kwamen globaal genomen drie strategieën naar voren om hiermee om te gaan.

Eén van de oplossingsstrategieën is simpelweg de praktische problemen die zich stellen, te gaan oplossen op het moment dat ze zich stellen. Het voordeel hiervan is dat er geen

structurele oplossingen gezocht moeten worden, die een bijzondere nood van deze persoon in de aandacht brengen.

“Filip, die zo weinig mogelijk rekening houdt met mijn speciale noden, vervoer en toegankelijkheid en dergelijke bij het samenstellen van de interclubploegen. Hij stelt eerst zijn ploegen samen, als na alle mogelijke oplossingen bekeken zijn er nog onoverkomelijk problemen blijken te zijn, dan pas wordt geschoven in de ploegen. Dat zorgt er ook voor dat ik steeds kan spelen.” (Lieven, 16 november 2011)

“Neen, ze hebben mij altijd wel goed geholpen enzo. Gelijk als er les werd gegeven maakten ze altijd wel dat ik dicht bij het bord zat enzo. Van de notatie wisten ze ook dat dat soms niet altijd zo super was. Dan probeerde dat iemand te ontcijferen of dan probeerden ze de partij van de tegenstander te bemachtigen, als ze er echt niet aan uit konden.” (Sofie, 13 april 2012)

Een andere strategie die naar voor kwam om hiermee om te gaan, gaat uit van het principe dat er zo zelfstandig mogelijk gefunctioneerd zou moeten worden. Dit zorgt ervoor dat je zo min mogelijk afhankelijk bent van anderen. Door een dergelijke ingesteldheid is er een verhoogde autonomie en komt men minder snel in situaties waarin men afhankelijk is van anderen.

“En ik heb ook heel weinig problemen met mensen aanspreken. Als ik iets niet vind, dan vraag ik het gewoon en dan ga ik het blijven vragen tot als ik er ben.” (Maxim, 25 november 2011)

“Want er zijn dan mensen die tegen mij zeggen: Gij met uw visuele handicap, ge doet wel nog veel zelfstandig enzo. Terwijl andere visueel gehandicapten zitten bij wijze van spreken zo'n beetje zielig in een hoekje en doen niet veel meer omdat ze niet veel meer zien.” (Marcel, 8 april 2012)

Nog een derde strategie die hierin naar boven kwam, is het structureel aanpassen van elementen in het schaken, waardoor men met meer gelijke wapens kan gaan strijden tegen elkaar. Bijvoorbeeld bij snelschaakpartijen, doordat het minder serieus is een iets lucratievere vorm van schaken, waarbij men elk vijf minuten heeft, kunnen personen met een beperking vaak niet meedoen. Het gaat te snel, men verliest teveel tijd of het is praktisch gewoon niet haalbaar. Sommigen kunnen hieraan wel meedoen, maar dan doet men hiervoor een kleine aanpassing.

“Ja, ik deed het allemaal zelf. [...] Behalve met blitzen, dan hadden ze zo'n spel gemaakt dat mijn klok niet kon omvallen. [...] Of werd mijn klok vastgehouden.”
(Marieke, 20 maart 2012)

“Dan zet zijn tegenstander ook voor hem zijn zetten. [...] Lieven krijgt wel een minuut bij. [...] Ja, dat is een afspraak in de club [...]” (Lucien, 12 april 2012)

Ook aangepaste schaakboeken of -software om uit te leren, kunnen als nuttig ervaren worden. Niet iedereen beschikt echter over aangepast materiaal, wat tot frustraties leidt.

“[...] had ik iemand leren kennen die zelf blind was en die had nog redelijk veel brailleschaakboeken liggen. En die deed ze allemaal weg. [...] Dus dat was voor mij...” (Hans, 2 december 2011)

“Maar, wat ik ook een jammer punt vind, is eigenlijk dat je qua gelijk de stappenmethode ofzo. Dat dat alleen maar eigenlijk in boekjes bestaat. Als blinde of slechziende kun je je eigenlijk niet echt gaan verdiepen in openingen of weet ik veel wat.” (Sofie, 13 april 2012)

Schaaktechnisch is een mogelijke aanpassing de spelstijl. De openingskeuze en speelwijze kan namelijk invloed hebben op het tijdsverbruik en het type stelling waarin men verzeild raakt. Een meer open stelling is minder controleerbaar en minder logisch opgebouwd, wat het moeilijk maakt om er controle over te behouden. Een meer gesloten stelling zorgt voor minder verrassingen en een logischer stramien dat gevolgd kan worden.

“Ik stond nu gewonnen, maar de structuur van die stelling was volledig, totale chaos. En in feite heb ik veel tijd nodig om die stelling te bekijken.” (Maxim, 25 november 2011)

“Ja, wel ja, bijvoorbeeld het feit dat je toch op een bekendere opening ging vertrouwen. Ik ging niet zo heel snel afwijken.” (Hans, 2 december 2011)

HULPMIDDELEN

Het derde subthema gaat over hulpmiddelen die in het schaken gebruikt worden door de ervaringsdeskundigen. Mits enkele adequate hulpmiddelen kan de beperking of het label vaak geminimaliseerd worden. Op deze manier kan men de zelfstandigheid verhogen, doordat men voor bepaalde zaken niet afhankelijk is van de opponent, maar op zichzelf kan vertrouwen. Daarnaast kunnen hulpmiddelen ook bijdragen aan het feit dat men geen extra

tijd verliest aan andere zaken die bij het schaken komen kijken, zoals de notatie van de partij of het uitvoeren van een zet.

Hulpmiddelen worden voornamelijk gebruikt door personen met een visuele beperking, zoals een klein voelbordje, waarop men de stelling kan voelen en daarna de zet aankondigt aan de tegenstander, die deze zet uitvoert op het grotere schaakbord. Daarnaast wordt er ook een praktische oplossing gezocht voor de notatie van de partij en hierbij aansluitend het bijhouden van het aantal zetten dat reeds gespeeld werd. Bij sommige toernooiformules kan dit namelijk van belang zijn.

“Ja, nu gebruik ik een voelbord.” (Sofie, 13 april 2012)

“Normaal gezien heb ik volgens de reglementen recht op een dictafoon [...]” (Marcel, 8 april 2012)

“Het zou kunnen dat ik binnen dit en een jaar overstap op een andere methode om te schrijven. Het zou misschien nog gaan, maar het schrijven, dat neemt dan teveel tijd in beslag en je verliest dan op schaakniveau kostbare tijd, tegenover de andere, die kijkt even, schrijft snel zijn zet op en speelt verder.” (Geert, 16 januari 2012)

“[...] wat ik ook gebruikte bij toernooien, was dit: een telraampje. Dat is een abacus. Een Oosters telraampje, en dus daarmee houd je het aantal zetten bij waar je bent. Want ik sprak mijn zetten in.” (Hans, 2 december 2011)

Ook een aangepaste klok is handig voor personen met een visuele beperking. Deze zijn echter niet goedkoop en bijgevolg schaars aanwezig op schaaktoernooien. Het nadeel van een onaangepaste klok is dat men telkens aan de tegenstander moet vragen hoeveel tijd er nog rest op de klok. Dit is vooral in tijdsnoodfases niet wenselijk. Er kan hier ook misbruik van de situatie gemaakt worden.

“Het zou ook prettig zijn, mocht er bijvoorbeeld ook, je hebt digitale klokken die aangepast zijn, die je kunt beluisteren. Het zou handig zijn als die iets vaker gebruikt zouden worden. Maar ja, goed, bijna niemand heeft die. En om die zelf te kopen, zijn die nogal duur. “ (Hans, 2 december 2011)

“Op het einde dat ik schaakte, het laatste jaar, twee jaren, kon ik eigenlijk mijn klok niet meer lezen. Vaak gebeurde dan wel dat de klok van mijn tegenstander niet liep en ik stond slecht ofzo. Ja, ik had dat natuurlijk niet door dat die klok niet liep. Dus dat ze daar een beetje misbruik van maakten.” (Sofie, 13 april 2012)

BEGELEIDING EN ASSISTENTIE

Het vierde onderdeel dat naar boven kwam in de interviews, gaat over begeleiding en assistentie. Soms heeft men tijdens de partij ondersteuning nodig om op deze manier het spel vlot te kunnen laten verlopen. In de reglementering voor blinde en slechtziende spelers is beschreven dat indien er een ziende speler tegen een blinde of slechtziende speler dient te spelen, indien één van beide spelers assistentie wenst, dit voorzien moet worden. Een assistent zorgt er dan voor dat de juiste zetten doorgegeven worden, dat de klok ingedrukt wordt, dat er genoteerd wordt en dat alles correct verloopt. De huidige regeling zorgt voor onduidelijkheid en soms ook voor frustratie bij de betrokkenen. Anderen hebben hier dan weer geen problemen mee.

“Hier in G. in dat gemengd. Ik bedoel: dat is wel een blindenschaakclub, maar er zijn wel een aantal ziende begeleiders.” (Geert, 16 januari 2012)

“Ik heb daar nog nooit problemen mee gehad. Ik heb onlangs tegen een bekend schaker geschaakt, bij een simultaan. En zelfs hij had daar geen problemen mee. [...]

“Ik wil dat persoonlijk contact hebben. Ik ga gewoon naar een hem stappen en ik ga het hem vragen. En ik heb dat gedaan en hij had er geen enkel probleem mee.”
(Maxim, 25 november 2011)

“De speler zelf moet assistentie voorzien volgens de reglementen. [...] Dit is inderdaad een onderwerp dat niet vaak aan bod komt. Als je daar uitsluit wil over hebben, dan moet je echt al ook bij de super ervaren scheidsrechters terecht.”
(Maarten, significante informant, 8 april 2012)

Ook voor personen met een fysieke beperking is het niet altijd mogelijk om volledig zelfstandig de partij te spelen. Een begeleider die meegaat en de zetten uitvoert en andere praktische begeleidingszaken opneemt is hierbij een mogelijke oplossing (zie volgende deeltje).

4.2.5. OPNEMEN VAN ENGAGEMENT

Voor verschillende ervaringsdeskundigen betekent het lid zijn van een schaakclub meer dan enkel het komen schaken in de club of op toernooien. Men is deel van een ganse schaakgemeenschap, waarin verschillende taken opgenomen kunnen worden. Veelal nemen zij een extra vrijwillig engagement op binnen de club of schaakwereld.

"Ah, het wordt wel heel sterk gestimuleerd om als je in de schaakclub komt, om zelf iets te gaan doen. [...] Het komt er eigenlijk op neer, als je het omrekent, als er voor elke functie die er is, iemand aparts zou zijn, als er dus niemand cumuleert, dan zou er één op de drie in het bestuur moeten. Dus een echte bestuursfunctie hebben. Daarnaast heb je ook nog heel veel mensen die wel iets doen, maar niet in het bestuur zijn, zoals de bar doen of stukken klaarzetten voor de avond." (Maarten, significante informant, 8 april 2012).

De manier waarop dit engagement wordt opgenomen kan erg verschillen. Er zijn veel verschillende taken binnen de schaakclubs. Veel schakers kiezen ervoor een engagement aan te gaan, rekening houdend met hun mogelijkheden en beperkingen. Ze hebben heel diverse redenen en motivaties voor dit engagement. Sommigen helpen structureel binnen de club, bijvoorbeeld als jeugdleider, hulpjeugdleider, aan de bar of als webmaster.

"Mensen hebben mij leren schaken, waarom zou ik dat zelf niet doen?" (Marcel, 8 april 2012)

"Ik heb nog ook een beetje oppasser geweest zo, Wim geholpen. Een beetje Wim geassisteerd en de paringen maken en al. Een beetje voor meester, leermeester, leraar een beetje." (Sander, 26 maart 2012)

"Binnen de club help ik soms wel een keer met de bar of de frigo vullen enzo. Ik help wel een klein beetje mee achter de schermen." (Lucien, 12 april 2012)

Er is ook een ervaringsdeskundige die begeleider is van een andere persoon met een beperking. Hij voert de zetten uit die de andere persoon aankondigt en zorgt daarnaast voor de fysieke noden van de persoon. Deze begeleiding is broodnodig, anders zou het schaken voor de andere persoon erg moeilijk zijn.

"[...] zijn tegenstanders verstaan Lieven niet altijd goed en dan zouden ze mij van mijn bord komen halen, van "Ik begrijp Lieven niet goed." Als je dan zelf aan het spelen bent, dan komen ze u alle vijf minuten van uw bord halen. Daarmee heb ik gezegd tegen Lieven: Ik ga vanaf nu altijd voor u noteren, dat is het gemakkelijkst. [...] hem ook op toilet zetten, zijn drank halen en eten geven." Lieven zegt dikwijls: hij is mijn hersens en ik ben zijn handen." (Lucien, 12 april 2012)

"Ik heb ongelooflijk veel geluk met zo iemand als Lucien. [...] Lucien gaf zijn schaken op voor mij, hij is een kleine 1400 waard.. Maar Lucien zette door en overtuigde mij dat hij liever mij helpt dan zelf te schaken. Daar ben ik nu heel zeker van, wat het voor mij gemakkelijker maakt. Tijdens schaakpartijen/toernooien is hij mijn handen en

dat maakt dat ik met gelijke wapens strijd. [...] Lucien is voor mij een geschenk van onschatbare waarde.” (Lieven, 16 november 2011)

Ook een rol bij toernooiorganisatie is mogelijk, zoals bijvoorbeeld die van scheidsrechter:

“[...] ik ben ook arbiter in het schaken.” (Cornelis, 4 januari 2012)

Sommige schakers starten zelf een initiatief of een nieuwe club op.

“Mijn gon-begeleidster, Sofie en ik organiseren vanaf april 2012 een schaaktoernooi voor blinden en slechtzienden in het middelbaar en hoger onderwijs. Het is de bedoeling hen bekend te maken met het schaken en onderling contact te bevorderen.” (Maxim, 25 november 2011)

“Dan ben ik begonnen met een nieuwe clubwerking.” (Marcel, 8 april 2012)

Bij sommigen is het engagement groter geworden, op bovenlokaal niveau. Zowel bij de zienden als bij de personen met een visuele beperking.

“[...] omdat er dan een probleem stelde in Oost-Vlaanderen, heb ik mij dan ook kandidaat gesteld om Oost-Vlaams jeugdleider te worden. Als er bij de VSF iemand weggevallen was, heb ik dat tijdelijk gedaan, maar niet officieel. En dan heb ik ook zeven jaar nationaal jeugdleider geweest.” (Marcel, 8 april 2012)

“[...] dan ben ik een paar jaar met de blindenschaak terug beginnen meedoen aan allerlei dingen, frequenter en op den duur ook in het bestuur terecht gekomen [...]. Door een omstandigheid van iemand die ermee stopte als voorzitter, hadden ze mij gevraagd of ik dat niet wilde doen. Zo ben ik daar ook weer in gerold.” (Geert, 16 januari 2012)

Het opnemen van engagement is niet altijd even eenvoudig. Soms komen hierbij praktische of andere problemen kijken, zoals het winnen van vertrouwen van ouders. Ervaringsdeskundigen kunnen niet altijd elke rol zomaar opnemen. Het gaat gepaard met hun mogelijkheden en beperkingen.

“Die ouders moeten hun vertrouwen in mij scheppen. Ze weten dat ik een visuele handicap heb, dat ik met die kinderen meega. Het wordt niet openlijk besproken, maar ik weet wel pertinent zeker dat er een paar mensen zijn die hun kinderen nooit met mij meesturen. Dat is een uitzondering, hoor.” (Marcel, 8 april 2012)

“Ik ben een lid net als een ander. Ik kan niet helpen met de afwas. Tja, echt jammer vind ik dat niet. Dan doe ik maar een deel van de website.” (Lieven, 16 november 2011)

4.2.6. INCLUSIE/INTEGRATIE

Een zesde thema dat in veel interviews naar voor kwam, was de visie van de ervaringsdeskundigen rond inclusie/integratie in de maatschappij en meer specifiek in de schaakwereld. Velen gaven blijk van een duidelijke en genuanceerde visie op dit thema. Omdat er in het schaken aparte clubs bestaan voor blinde en slechtziende spelers, draait de discussie hier vaak rond. De grote meerderheid is voorstander van gemengde clubs, waarin iedereen welkom is.

“Maar wat de clubs betreft, daar vind ik wel dat je dat moet proberen te integreren. [...] Het circuit op zichzelf, ik ben daar dus lid geweest in de liga, dat is allemaal veel te beperkt.” (Marcel, 8 april 2012)

“Ik denk dat dat sowieso niet moet, zo'n apart circuit. Anders komt ge alleen zo maar in uw eigen wereldje terecht. [...] als je u wilt integreren in de maatschappij is het ook wel goed dat je met mensen zonder beperkingen in contact komt.” (Sofie, 13 april 2012)

“Ik ben voor inclusie en tegen het samenhokken. In het schaken, of dat je nu blind bent of fysiek beperkt of auditief of dat uw tegenstander ook dezelfde beperking heeft of niet, dat maakt volgens mij denk ik geen verschil uit.” (Marieke, 20 maart 2012)

Enkelen zien hiertegenover ook wel de voordelen in van een specifiek schaaktoernooi of een specifieke schaakwerking gericht op personen met een beperking of label. Men ziet deze voordelen vooral bij een eenmalige organisatie voor personen met een specifiek label of een beperking.

“Wel, ja, op zich voor die mensen is dat wel goed eigenlijk dat ze ook weten dat er ook nog veel andere mensen zijn die zoals ons schaken. Op zich is dat wel goed om u wel daar eens mee te meten.” (Sofie, 13 april 2012)

“[...] voor mensen met een visuele en andere handicappen is dat echt een heel gemakkelijke manier om elkaar te leren kennen.” (Quinten, 10 december 2011)

De schaakwereld wordt door velen als een inclusieve setting ervaren. Dit neemt niet weg dat er nog drempels zijn voor sommigen om de stap te zetten naar reguliere schaakclubs.

“[...] ik denk dat ze, ja misschien een beetje benauwd zijn, dat als ze in het ziendencircuit komen, dat ze eigenlijk ook een beetje afhankelijk zijn van anderen. [...] Dat ze eigenlijk liever hebben dat er iemand zelf de stap neemt om bij hun te spelen. [...] Ja, eigenlijk hebben ze liever dat een ziende bij hun komt, die hun, ja een beetje begrijpt en voeling heeft, dan omgekeerd, dat zij moeten naar de zienden gaan.”
(Albert, significante informant, 7 april 2012)

Enkelen vinden de schaakwereld op het vlak van inclusie een schoolvoorbeeld voor de maatschappij.

“Ik denk, het schaken is een mooie vorm van inclusie.[...] hoe meer dat ge met personen zonder beperking kunt doen, hoe beter. Je bent deel van de maatschappij en schaken is ook een deel van de maatschappij. Dus als er daar veel mensen met een beperking rondlopen, dan geef je ook een signaal aan de mensen in de maatschappij, van 'zij horen er wel bij.'” (Marieke, 20 maart 2012)

“Ik vond dat echt waar fantastisch. Op een gegeven moment heb ik ook zo iemand gezien, maar dat is misschien niet echt inclusie, dat was een Duitstalige, zijn ene hand was een stompje en aan zijn andere hand had hij ook maar één stompje. En ik vond dat fantastisch, want die wordt ook perfect aanvaard in de schaakgemeenschap. Versta je, waar dat hij anders misschien op de school of op zijn werk misschien wordt gepest, maar in het schaken kon dat perfect. “ (Quinten, 10 december 2011)

“Zonder overdrijven, is de schaakwereld, die ik ontdekte in L., echt een voorbeeld voor de rest van de maatschappij.” (Lieven, 16 november 2011)

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

5.1. CONCLUSIE

Dit onderzoek naar de beleving van het schaken door personen met een beperking en/of label was erg leerrijk voor mij. Via retroductief onderzoek is duidelijk geworden wat de beleving van deze bevroagden is met betrekking tot het schaken voor personen met een beperking en/of label in Vlaanderen. Via de volgende antwoorden op de drie gestelde onderzoeksvragen in deze masterproef, kom ik tot het volgend besluit: Ja, het schaken is meer dan stukjes schuiven, al is er nog werk aan de winkel.

“Ervaren personen met een beperking en/of label schaaktoernooien en -clubs als toegankelijk?”

Globaal genomen zijn er een aantal elementen binnen de toegankelijkheid van het schaken die door de bevroagden als positief ervaren worden. Voor een aantal andere elementen is er beterschap mogelijk en wenselijk op dit gebied. Op vlak van de bereikbaarheid zijn er vooral problemen met de aanpassingen van de gebouwen waar geschaakt wordt. Aan een goede begripbaarheid van schaakprogramma's, -websites en -boeken wordt vaak niet zoveel aandacht besteed. Dit is voor sommigen ondermaats. De bruikbaarheid, de betaalbaarheid en beschikbaarheid van het schaken worden als positief aanzien.

“Kunnen personen met een beperking en/of label voldoende participeren in schaaktoernooien en -clubs?”

Bevroagden geven over het algemeen aan dat er voldoende en goede participatiemogelijkheden zijn in het schaken. Zowel qua activiteiten en toernooien als binnen de clubs zijn er veel mogelijkheden om deel te nemen aan en deel te zijn van de schaakwereld. Uitzondering hierop vormt de participatie voor een deel van de personen met een visuele beperking. Ondanks het feit dat er specifieke reglementeringen bestaan voor deze groep, komen er toch nog een viertal barrières in verband met de participatie in het schaken naar voor.

“Welke thema's zijn belangrijk in de beleving van het schaken voor personen met een beperking en/of label.”

Er kwamen in totaal een zestal relevante thema's naar boven, die erg belangrijk zijn in de beleving van het schaken voor personen met een beperking en/of label. Het eerste thema was de betekenis die de ervaringsdeskundigen toekennen aan het schaken. Het tweede

thema behandelt de sociale interacties in het schaakcircuit. Het derde thema gaat specifiek over de persoon als schaakspeler. Het vierde thema gaat dan weer over de (on)afhankelijkheid en aanpassingen waarmee men vaak te maken krijgt in de schaakwereld. Het vijfde thema omvat het opnemen van engagement binnen de schaakgemeenschap. Het zesde en laatste thema gaat over inclusie/integratie.

5.2. DISCUSSIE

5.2.1. BIJDRAGE AAN DE (ORTHO)PEDAGOGISCHE DISCUSSIE

Een goede en nuttige vrijetijdsbesteding is belangrijk voor iedereen. Vaak is het geen eenvoudige klus voor personen met een beperking en/of label om een geschikte hobby te vinden. Binnen de orthopedagogiek is men vaak bezig met het zoeken naar een adequate vrijetijdsbesteding, waarbij er kan rekening gehouden wordt met de kwaliteit van bestaan (o.a. Schalock, 2004) Met deze masterproef tracht ik aan te tonen hoe het schaken hierin een interessante piste kan zijn. Dit onderzoek kan een boeiende bijdrage leveren aan de pedagogische discussie in het algemeen en de orthopedagogiek in het bijzonder.

Er zijn vele personen met een beperking en/of label die vaak reeds sinds lange tijd schaken en van binnenuit hun ervaringen en visies met betrekking tot het schaken konden delen. Dit is onontgonnen gebied, met nog veel te exploreren zaken. De invalshoek van de vrijetijdsbesteding die het schaken kan betekenen, in combinatie met het zelf aan het woord laten van mensen in pedagogisch onderzoek lijkt mij erg waardevol.

Er werden bij dit onderzoek op deductieve wijze twee belangrijke orthopedagogische principes ingebracht: 'toegankelijkheid' en 'participatie'. Hierbij werd enerzijds duidelijk dat er in de schaakwereld reeds heel wat zaken goed lopen. Dit zorgt ervoor dat ook personen met een beperking en/of label vaak kunnen participeren en toegang hebben tot het schaakcircuit. Anderzijds is er volgens de bevroagden toch nog heel wat werk aan de winkel op beide gebieden.

Ik denk dat het binnen de orthopedagogiek van centraal belang is om enerzijds te beseffen wat er leeft bij de mensen met wie we omgaan en anderzijds te blijven werken aan de punten waarvan we weten dat ze beter kunnen. In dit opzicht kan deze masterproef zeker een interessante bijdrage leveren aan de orthopedagogiek, al is verder onderzoek hierrond zeker geen overbodige luxe, gezien het exploratieve karakter van dit werkstuk.

Op inductieve wijze kwamen uit dit onderzoek een zestal thema's naar boven die leven bij de geïnterviewden. Hierbij worden enkele belangrijke concepten uit de pedagogie naar voor geschoven, zoals sociale interactie, onafhankelijkheid, aanpassingen, gelijkwaardigheid, inclusie... Dit zijn absoluut geen loze begrippen binnen de orthopedagogiek. Het lijkt me dan ook geen toeval dat deze begrippen naar voor komen binnen dit onderzoek. Het zijn elementen die vaak terugkomen binnen de orthopedagogiek, maar ook breder binnen de pedagogiek.

5.2.2. POSITIONERING IN INTERNATIONALE LITERATUUR

Deze masterproef hield een verkennend onderzoek in. Er bestaat reeds onderzoek over het schaken en andere (bord)spelen, maar niet vanuit het perspectief dat in deze masterproef aan bod komt. In dat opzicht is het niet eenvoudig om dit onderzoek te positioneren ten opzichte van andere literatuur. Ik heb getracht enkele kruisverbindingen te maken met onderzoeken die gevoerd zijn vanuit andere vakgebieden.

SCHAKEN ALS MIDDEL

Het schaken wordt, zoals eerder geschetst, vaak ingezet als middel om een bepaald doel te bereiken. Hierbij wordt het functionele benaderd, terwijl het in deze masterproef meer gaat over het sociale en over bepaalde orthopedagogische principes zoals ondersteuning, afhankelijkheid, toegankelijkheid en participatie. Over het schaken als middel bestaat literatuur, vaak vanuit andere vakgebieden. Deze masterproef valt tegenover dit bestaand onderzoek vooral te plaatsen als onderzoek vanuit de orthopedagogische invalshoek. Als je dit samen beschouwt, dan kun je deze masterproef vooral zien als een eerste, explorerende aanvulling op dit bestaande onderzoek.

Een kleine link die wel gelegd kan worden met het bestaande onderzoek, is het feit dat er binnen het inductieve thema 'de betekenis van het schaken', het cognitieve/mentale als één van de redenen waarom men schaakt aangehaald wordt. Dit kan gelinkt worden met de onderwijskundige beweging waarbij men het schaken op school wil promoten. Uiteindelijk is het schaken hierbij functioneel, omdat het cognitieve voordelen oplevert. Voor sommige bevrageden is dit een belangrijke motivatie om te gaan schaken.

TOEGANKELIJKHEID

Er bestond reeds internationaal onderzoek naar de toegankelijkheid van spelen voor personen met een beperking. Yuan, Folmer & Harris (2011) gaven in hun onderzoek aan dat spelletjes vaak niet toegankelijk zijn. Het is niet simpel om de resultaten van deze masterproef naast dit reeds bestaande onderzoek te plaatsen. Er werden namelijk deels verschillende interpretaties gebruikt van toegankelijkheid. Het gaat bij deze auteurs vooral over fysieke toegankelijkheid, terwijl de masterproef hier een meer intersectionele kijk op nahoudt. Dat onderzoek gaat daarnaast louter over personen met een vaak zichtbare funtiebeperking, terwijl het in dit onderzoek ook gaat over personen met een vaak eerder onzichtbaar label. Deze verschillen indachtig, is het in een vergelijking duidelijk dat spelletjes, waaronder het schaken, inderdaad nog een weg af te leggen hebben op vlak van

toegankelijkheid. In dat opzicht valt deze masterproef dus te rijmen met het bestaande onderzoek.

UNIVERSAL DESIGN

Vanuit het principe van het Universal Design, een beweging die algemene integrale toegankelijkheid nastreeft, zijn reeds verschillende inspanningen gedaan om schaakspelen en aanverwanten fysiek toegankelijk te maken. Zo is er reeds gewerkt aan de toegankelijkheid van het schaakspel op de computer, in de vorm van *UA Chess* (Grammenos, Savidis & Stephanidis, 2005). Hierbij is men vooral bezig met het fysiek kunnen spelen van het spel. Dit zit in de lijn van de in deze masterproef aangehaalde problemen met betrekking tot schaaksoftware, waarmee soms problemen ervaren werden.

Ook onder de vlag van de Universal Design-beweging, heeft men recent in het aanverwante gezelschapsspel *Chinese Chess* fysieke aanpassingen gedaan aan het spel, zodat personen met een visuele beperking dit spel ook zouden kunnen spelen (Siu, 2008). Dit zodat het spel toegankelijker zou zijn en er meer participatie mogelijk zou zijn. Het schaakspel zoals het hier gekend is, heeft hiervoor reeds verschillende aanpassingen ondergaan zodat het ook door personen met een visuele beperking gespeeld kan worden. In deze masterproef worden op dit vlak dan ook geen barrières aangehaald.

De aangehaalde barrières op vlak van toegankelijkheid en participatie vallen dus minder te plaatsen onder de noemer van Universal Design. Zo spreekt deze Universal Design-beweging onder andere niet over het toegankelijk maken van schaakgebouwen of schaakboeken voor personen met een beperking. Het gaat hier enkel om aanpassingen aan het schaakspel zelf, niet om de randvoorwaarden.

5.2.3. BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK

Een mogelijke kritiek op het gevoerde onderzoek is dat dit niet te veralgemenen is naar de ganse populatie. De resultaten bij een dergelijk kwalitatief onderzoek zijn dan ook erg contextgebonden. Bij een dergelijk onderzoek naar de beleving van personen in hun specifieke situatie is het niet echt mogelijk of wenselijk om geen rekening te houden met de context van de bevrageden. Het opzet van kwalitatief onderzoek is niet om te gaan veralgemenen maar om een beeld te krijgen op de specifieke beleving van personen in hun eigen situatie.

Er werd uiteindelijk één interview per persoon afgenomen. Idealiter had er nog een tweede interview kunnen plaatsvinden. Op deze manier had ik nog dieper kunnen ingaan op de

thema's. Ook was het op die manier de mogelijk geweest nog betere member checks te doen, waarbij de vorige interviews bijvoorbeeld deels overlopen zouden kunnen worden. Het is bij één lang interview per persoon gebleven, op deze manier konden er wel meer personen betrokken worden bij het onderzoek

Bepaalde doelgroepen in dit onderzoek werden minder of zelfs niet bereikt, zoals personen met een verstandelijke beperking. Hierbij kun je je terecht de vraag stellen of dit zo is omdat ik deze personen minder vlot kon bereiken of omdat er minder personen met een verstandelijke beperking schaken. Ook de link met de psychiatrie werd bijvoorbeeld niet verder geëxploreerd.

Dit onderzoek gaat uit van de praktijk en geeft de ervaringen weer van personen met een beperking en/of label. Dit is één van de uitgangspunten van het onderzoek. De invalshoek van deze personen is echter niet de enige mogelijke visie op dit onderwerp. Het is belangrijk te beseffen dat er ook andere boeiende en relevante invalshoeken op het onderzochte onderwerp zijn.

5.2.4. AANZET VOOR VERDER ONDERZOEK

Het lijkt mij erg interessant om op verschillende niveaus te gaan onderzoeken wat er actueel leeft en ondernomen wordt in het schaken met betrekking tot de toegankelijkheid, participatie en andere verkregen thema's in dit onderzoek. Er kan hierbij gekeken worden naar het beleid en personen op lokaal-, liga-, Vlaams-, federaal of zelfs internationaal niveau. Zowel de clubs als de toernooien kunnen beschouwd worden.

In verder onderzoek zou de ervaringen en meningen met betrekking tot het schaken voor personen met een beperking en/of label bij de ganse schaakpopulatie bevraagd kunnen worden. Deze invalshoek lijkt mij erg boeiend om te gaan verkennen wat er leeft bij de schaakpopulatie. Op deze manier zou ook onderzocht kunnen worden of deze opvattingen en ervaringen stroken met wat er in deze masterproef naar boven kwam.

Ook afzonderlijk onderzoek naar specifieke doelgroepen binnen het schaken is een mogelijkheid. Zeker rond personen met ASS en personen met een visuele beperking valt heel wat onderzoek te verrichten. Dit zijn twee groepen die goed vertegenwoordigd zijn in het schaakcircuit. Of en waarom het schaken daadwerkelijk een belangrijke vrijetijdsbesteding kan betekenen voor personen met ASS, lijkt me erg interessant om te exploreren. Ook het ganse schaakcircuit dat uitgebouwd is voor en door personen met een visuele beperking, lijkt mij een erg boeiend onderwerp voor apart onderzoek. Hierbij aansluitend is er ook nog de trend in de richting van het openstellen van dit circuit voor ziende personen. Ook een

onderzoek naar de specifieke doelgroepen die in deze masterproef minder of niet aan bod kwamen, lijkt mij een heel verrijkende mogelijkheid.

Tenslotte is er ook een belangrijke mogelijkheid om te gaan onderzoeken in welke mate de in dit onderzoek geëxploreerde thema's ook aan bod komen voor personen met een beperking en/of label in gelijkaardige georganiseerde vrijetijdsbestedingen, zoals sport- of hobbyverenigingen.

BIBLIOGRAFIE

- Barrett, D.C. (2010). *Using chess to improve math achievement for students who receive special education services*. Dissertation, Texas A & M University – Commerce.
- Bilalić, M., Smallbone, K., McLeod, P. & Gobet, F. (2009). Why are (the best) women so good at chess? Participation rates and gender differences in intellectual domains. *Proceedings of the Royal Society: Biological Sciences*, 276, pp. 1161-1165. [elektronische versie]
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, nr. 2, pp. 77-101. [elektronische versie]
- Brooks, R.A. (1990). Elephants don't play chess. *Robotics and Autonomous Systems*, 6, pp. 3-15. [elektronische versie]
- Cavézian, C., Berquand-Merle, M., Franck, N. & Demily, C. (2008). Chess self-training for cognitive remediation in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 98, pp.53. [elektronische versie]
- Centrum ter Bevordering van Cognitieve Ontwikkeling (z.d.). Geraadpleegd op 8 april 2011 op <http://www.cebco.be/>.
- Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (2008). *Privacy: een vademecum voor de onderzoeker*. Geraadpleegd op 18 april 2012 via <http://www.law.ugent.be/decaan/46134b-vademecum-nl-final.pdf>.
- Coyle, J.T. (2003). Use It or Lose It: Do Effortful Mental Activities Protect against Dementia? *The New England Journal of Medicine*, 348, pp. 2489-2490. [elektronische versie]
- De Boomgaard (z.d.). Geraadpleegd op 8 april 2011 via <http://www.boomgaard.org/>.
- Demily, C., Cavézian, C., Desmurget, M., Berquand-Merle, M., Chambon, V. & Franck, N. (2008). The game of chess enhances cognitive abilities in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 107, nr. 1, pp. 112-113. [elektronische versie]
- Emerson, R.M. (2004). Working with 'key incidents'. In Seale, S., Gobo, G., Gubrium, J.F. & Silverman, D. (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 457-472). London: Sage Publications.

- Ericsson, K. (2002). *From Institutional Life to Community Participation*. Uppsala: Uppsala Universitet. [elektronische versie]
- Fadul, J.A. & Canlas, R.Q. (2010). *Chess Therapy. 2nd edition*. USA: Lulu Enterprises Inc.
- Ferguson, R. (1995). Chess in Education: Research Summary. *A Review of Key Chess Research Studies*. For the Borough of Manhattan Community College Chess in Education 'A Wise Move' Conference. [elektronische versie]
- FIDE: World Chess Federation* (2008). Geraadpleegd op 13 april 2012 via <http://www.fide.com/>.
- Gaines, L., Berkovitz, I. & Kohn, B. (2000). Chess as a way of improving object relationships in narcissistic teenagers. *Adolescent Psychiatry*, 25, pp. 187-199. [elektronische versie]
- Gagné, P.P., Longpré, L. Vanthomme, J., Warnez, J. & Baert, J. (2009). *Leren leren met Reflecto*. Leuven: Acco.
- Gobet, F. & Campitelli, G.(2005). Educational benefits of chess instruction: A critical review. In T. Redman (Ed.), *Chess and education*. [elektronische versie]
- Grammenos, D., Savidis, A., & Stephanidis, C. (2005). *UA-Chess: A Universally Accessible Board Game*. 3rd International Conference on Universal Access in Human Computer Interaction. [elektronische versie]
- Heath, D. & Allum, D. (1997). *The historical Development of Computer Chess and its Impact on Artificial Intelligence*. AAAI Technical Report WS-97-04. [elektronische versie]
- Howitt, D. (2010). *Introduction to Qualitative Methods in Psychology*. Pearson: Harlow UK. [elektronische versie]
- Howitt, D. & Cramer D. (2005). *Introduction to Research Methods in Psychology*. Pearson: Harlow UK.
- IBCA: International Braille Chess Association*. (2009). Geraadpleegd op 13 april 2012 via <http://www.ibca-info.org/>.
- Knapp, M. (2010). Are participation rates sufficient to explain gender differences in chess performance? *Proceedings of the Royal Society: Biological Sciences*, 277, pp. 2269-2270. [elektronische versie]
- Krant van West-Vlaanderen (2012). *Schaken wordt keuzevak in lerarenopleiding in Torhout*. Geraadpleegd op 1 maart 2012 via <http://kw.knack.be/west->

vlaanderen/nieuws/algemeen/schaken-wordt-keuzevak-in-lerarenopleiding-in-torhout/article-4000049551729.htm?utm_source=Newsletter-24%2F02%2F2012&utm_medium=Email&utm_campaign=Newsletter-Site-KW-NL-nl.

Kvale, S. (1996). *Interviews: an introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Lagrain, J. (2011). *Schaakfabriek: Jan Callewaert: "Schaken heeft een nuttige functie in ons onderwijs"*. Geraadpleegd op 25 oktober 2011 via <http://schaakfabriek.be/2011/09/29/jan-callewaert-schaken-heeft-een-nuttige-functie-in-ons-onderwijs/>.

Law, M. (2002). Participation in the occupations of everyday life, Distinguished Scholar Lecture. *American Journal of Occupational Therapy*, 56, nr. 6, pp. 640–649.

Link, B.G. & Phelan, J.C. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, pp. 363-385.

Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Merton, R.K. (1948). The self-fulfilling prophecy. *Antioch Review*, 8:2, p. 193-210.

Moreno, F. (2002). *Teaching Life Skills Through Chess. 'A Guide for Educators and Counselors'*. American Literary Press, Inc.

NSVG: Nederlandse Schaakvereniging van Visueel Gehandicapten (z.d.). Geraadpleegd op 13 april 2012 via <http://www.nsvg.nl/>.

Parmentier, S. (1998). Kansarmoede en rechtshulp. Drie uitdagingen op de drempel van de volgende eeuw. *Alert*, 24, nr. 1, pp. 24-31.

Rasskin-Gutman, D. (2011). A Review of "Chess Metaphors: Artificial Intelligence and the Human Mind". *The Information Society: An International Journal*, 27, pp. 133-134. [elektronische versie]

Rimmer, J.H., Riley, B., Wang, E., Rauworth, A. & Jurkowski, J. (2004). Physical activity participation among persons with disabilities: Barriers and facilitators. *American Journal of Preventive Medicine*, 26, pp. 419-425. [elektronische versie]

Schalock, R.L. (2004). The concept of quality of life: what we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48, pp. 206-216. [elektronische versie]

- Siu, K.W.M. (2008). *Inclusive Design: Chess For Visually Impaired People*. The Hong Kong Polytechnic University. [elektronische versie]
- Smeyers, P. & Levering, B. (2000). *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Van Delft, K. & Van Delft M. (2008). *Schaaktalent ontwikkelen. Een schaakcultuur creëren door coachen, trainen, organisatie en communicatie*. Apeldoorn: KVDC.
- Van Delft, K. (z.d.). *Schaken als metafoor voor het leven volgens Moreno*. Geraadpleegd op 15 mei 2011 via <http://www.maxeuwe.nl/columns/metafoor.html>.
- Vanderplasschen, W., Vandevelde, S., Claes, C., Broekaert, E., & Van Hove, G. (2006). *Orthopedagogische werkvelden in beweging: organisatie en tendensen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Van Hove, G. (2009). *Disability Studies. Basisteksten uitgediept*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Van Hove, G. (25 oktober 2010). *Interpretatieve Onderzoeksmethoden: kwalitatief /interpretatief onderzoek*. Onuitgegeven cursusmateriaal. Geraadpleegd op: <http://minerva.ugent.be>.
- Van Saet, A. (2007). *Onderzoek naar de toegankelijkheid van Kalmthoutse jeugdbewegingen voor kinderen met een handicap*. Masterproef, Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- Verlinde, T. (2011). Schaken: meer dan enkel stukjes schuiven. Geraadpleegd vanaf november 2011 via <http://tiemeverlinde.blogspot.com/>.
- Yuan, B., Folmer, E., & Harris, F.C. (2011). Game accessibility: a survey. *Universal Access in the Information Society*, 10, 81-100. [elektronische versie]

BIJLAGEN

Bijlage 1: Verklaring gebruikte schaakterminologie

Bijlage 2: Toestemmingsverklaring

Bijlage 3: Uitgetypte interviews (CD-ROM)

Bijlage 1: Verklaring gebruikte schaakterminologie

Blitztoernooi: een schaaktoernooi waarbij beide spelers vijf minuten bedenktijd krijgen. In een vergelijking met een lang match, die al gauw tot 4 of 6 uur kan duren, is dit dus erg kort.

Fide-meester: een titel die men krijgt indien men een internationale rating heeft behaald van 2300 elopunten.

Fritz: een computerprogramma waarmee je partijen kan analyseren.

Interclub: de belangrijkste schaakcompetitie in België. In vijf klassen en verschillende reeksen meten clubs uit het ganse land zich met elkaar. Clubs spelen alternerend een thuis- en uitmatch. Dit wordt telkens met ploegen van 4 tot 8 spelers uit eenzelfde club gespeeld.

Internationaal meester: een titel die men krijgt na het scoren van drie meesternormen en het behalen van een internationale rating van 2400 elopunten.

Nacht van de Kameleon: een schaaktoernooi te Landegem waar men 24 uur aan één stuk door snelschaakt. Men speelt per duo die elkaar om het uur kunnen afwisselen.

Open van Gent: een traditioneel schaaktoernooi in Gent dat jaarlijks in de zomer plaatsvindt tijdens de Gentse feesten, het duurt een vijftal dagen.

Paringen: hierbij worden spelers aan elkaar gekoppeld om zo de volgende schaakmatch tegen elkaar te spelen.

Randomchess: een schaakvariant waarbij de schaakstukken willekeurig op de onderste rij van het schaakbord worden geplaatst. De pionnen blijven wel op hun plaats staan.

Rapidtoernooien: schaaktoernooien waarbij elke speler telkens 15 of 25 minuten bedenktijd krijgt.

Snelschaaktoernooi: zie blitztoernooi.

Stappenmethode: een Nederlandse lesgeversmethode die erg vaak gebruikt wordt in België en Nederland. Er wordt gewerkt in stappen die men moet doorlopen: men begint bij stap 1 en eindigt bij stap 6.

TOESTEMMINGSVERKLARING (INFORMED CONSENT)

Het betreft de verklaring van de toestemming tot het meewerken aan het onderzoek van Tieme Verlinde in het kader van zijn masterproef. Dit onderzoek heeft als thema '*Schaken: meer dan stukjes schuiven? Een retroductief onderzoek naar de beleving van het schaken door personen met een beperking en/of label in Vlaanderen*'. Deze masterproef wordt gemaakt met als einddoel het behalen van het diploma 'Master in de Pedagogische Wetenschappen, afstudeerrichting orthopedagogiek'.

Ondergetekende, ..., verklaart hierbij de volgende zaken:

- I) Ik werk vrijwillig mee aan het onderzoek. Dit betekent dat ik hier zelf voor gekozen heb en dat ik weet dat ik op elk moment van deze studie deze medewerking kan stopzetten.
- II) Ik kreeg voldoende mondelinge inlichtingen over de bedoeling van het onderzoek. Ook de methode, de manier van werken werd voldoende toegelicht.
- III) Ik weet dat de resultaten anoniem en vertrouwelijk verwerkt zullen worden in dit onderzoek.
- IV) Indien ik minderjarig ben, geeft ook een verantwoordelijke (bijvoorbeeld ouder of voogd) de toestemming tot medewerking aan dit onderzoek.

Handtekening:

Handtekening verantwoordelijke (indien minderjarig):

Bijlage 3: Uitgetypte interviews (CD-ROM)